

TARİHÖNCESİ YERLEŞMELER İLE ÇEVRENİN MODELENMESİNDE SÖZLÜ TARİH VE ETNOARKEOLOJİNİN YERİ

FEATURING ORAL HISTORY AND ETHNOARCHAEOLOGY IN MODELLING
PREHISTORIC SETTLEMENTS IN CULTURAL LANDSCAPE

Sevil GÜLCUR - Işıl DEMİRTAŞ - Pınar ÇAYLI

Anahtar Sözcükler - Keywords:

İç Anadolu, tarihöncesi arkeolojisi, doğal ve kültürel çevre, kaybolan değerler, etnoarkeoloji, sözlü tarih
Central Anatolia, prehistoric archaeology, natural and cultural environment, lost values, ethnoarchaeo-
logy, oral history

ÖZET

Güvercinkaya (Çatalı, Gülağaç- Aksaray), İç Anadolu'da Melendiz su yatağının sağ kıyısında, dar korunaklı bir vadinin yatağa açılan kenarında, tek başına yükselen bir kaya masifinin üzerinde konumlanmıştır. Yerleşme 1994 yılında "Aksaray, Nevşehir, Niğde İleri Yüze Araştırması" sırasında envantere alınmıştır. Yüze araştırması alanı, batıda Tuz Gölü eşiği, kuzeyde Aksaray-Nevşehir şosesi, doğuda Derinkuyu-Niğde hattı, güneyde Hasan Dağı ve Melendizler'in kuzeye bakan etekleriyle sınırlıdır.

Tıpkı günümüz köy, kasaba ve kentleri gibi, eski yerleşmeler de dönemlerinin ekolojik ve sosyo-ekonomik koşulları doğrultusunda belirli coğrafi konumları seçerek gelişmiştir. Güvercinkaya ve çevre araştırmaları kapsamında, 2007 yılında başlatılan sözlü tarih ve belgeleme çalışmalarının bir ayağı, kullanılabilir çevrenin kültüre nasıl yansındığını saptamaktır. Bu araştırma projesinin programı ve hedefleri yerleşim arkeolojisi, tarihöncesi kültürel ve doğal çevre, yerleşme modelleri anahtar kelimeleriyle özetlenebilir.

Ülkemizin iklim ve toprak yapısına bağlı olarak arkeolojik kazılarda, büyük ölçüde toprak altında yok olmadan kalabilen, yanmış ya da petrifiye olmuş malzemeler bulunmaktadır. Bu malzemelerden bir bölümü de, ancak uzmanlarınca ve gelişmiş analiz yöntemleriyle saptanabilmektedir. Elde edilen veriler giderek çoğalsa da, arka plandaki güncel yaşamı modelleyecek bilgiler yine de çok kısıtlı kalmaktadır. Bu modellemeleri gerçekleştirilebilmek için, bakış açılarını geliştirip yönlendirebilecek etnoarkeolojik kayıtlara ve sözlü tarih çalışmalarına gereksinim duyulmaktadır.

Özellikle arkeoloji öğrencilerinin, bu türden çok katmanlı araştırma metotlarıyla tanışmaları, ileride uzmanlaşacakları mesleklerine bakış açılarını olumlu yönde geliştirecektir. Yine bu bağlamda doğal çevreyle birlikte alan planlamasının öneminin kavranması, hem arkeolojinin daha bütünsel bir yaklaşımla ele alınmasında, hem de tarihöncesi alanların korunma ve sergileme konseptleri gibi diğer aktivitelerde de noktasal yaklaşımların yerine daha geniş tabana yayılmış yaklaşımların benimsenmesinde etkili olacaktır.

ABSTRACT

Güvercinkayası (Çatalısu, Gülağaç-Aksaray) is situated on a solid rock massive, on the edge of a narrow valley along the right bank of the Melendiz River in Central Anatolia. The settlement was registered in 1994, during the "Aksaray, Nevşehir, Niğde Provinces Survey." The survey area is limited with the ridge of Lake Tuz in the West, Aksaray-Nevşehir road in the North, Derinkuyu-Niğde line in the East and the northern foothills of the Mount Hasan and Melendiz Mountains in the South.

Not unlike modern villages and towns, ancient settlements were developed as a consequence of certain choices of geographical locations according to the ecological and socio-economic conditions of their age. One component of the oral history and documentation project, started in 2007 under the framework of the Güvercinkayası regional surveys, is to assess the effect of the utilizable environment on culture. The programme and goals of this research project can be summarized with the keywords settlement archaeology, prehistoric culture and natural environment, settlement models.

Depending upon the climate and soil structure of Turkey burned or petrified material can be found during archaeological excavations, having been preserved beneath the earth without perishing. A part of these materials can only be detected through advanced methods of analysis by experts. Even though the acquired data is on the increase, the necessary information to model the daily life in the background is still very scant. In order to realize these models, ethnoarchaeological records and oral history studies are required, which help develop and shape perspectives.

Especially, introducing students of archaeology to this kind of multi-layered research method would positively improve their stance towards their future profession. Again in this context, the appreciation of the significance of spatial planning within the environment would be influential in viewing archaeology in a more holistic fashion and adopting more broad-based approaches instead of discrete ones when conducting other activities such as the restoration and protection of prehistoric sites.

GÜVERCİNKAYASI: KENTLEŞME ÖNCESİ KÜLTÜREL ÇEVRE SORUNLARI VE ETNOARKEOLOJİ

Sevil GÜLCÜR

GİRİŞ

1989 yılında Aşıklı Höyük kazıları ve Aksaray projesini hayata geçiren Ufuk Esin, çevredeki yeni çalışmaları da yönlendirerek, o günlere değin hakkında çok az şey bilinen Orta Anadolu tarihöncesi arkeolojisinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur¹. 1993–2001 yılları arasında yürütülen "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Yüzey Araştırması" da kendisinin öncülüğünde başlatılmıştır (Gülçür 1996). Araştır-

ma alanı, antik çağlarda Persler'in burada gördükleri hızlı atlara gönderme yaparak *Katpatouka*, *Capadocia* olarak tanımladıkları bölgenin batı kesiminde yer almaktadır². Söz konusu alan, batıda Tuz Gölü eşiği, kuzeyde Aksaray-Nevşehir şosesi, doğuda Derinkuyu–Niğde hattı, güneyde Hasan Dağı ve Melendizler'in kuzeye bakan etekleriyle sınırlanmıştır (Res. 1).

Ülke kültür envanterine katkıda bulunmak amacıyla dönem ve tür gözetmeksizin yürütülen Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri yüzey araştırmaları sırasında üç yüzden fazla buluntu alanı belgelenmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı da sınırları önceden belirlenmiş, arazi yapısı değişken bu ortak kültür çevresinin sağladığı verilerden yola çıkarak, başta tarihöncesi buluntu alanları olmak üzere yerleşmelerin arazi kullanımı, yerleşme düzenleri ve ekonomik yapılarını süreç içindeki gelişim ve değişimleriyle birlikte irdeleyerek, yanıtlanmayı bekleyen sorulara açıklık kazandırmaktır. Arkeolojik verilerle birlikte jeolojik yapı, iklim, yabanıl yaşam, hammadde ve su kaynakları gibi ekolojinin tüm katmanları da kültür çevresinin ayrılmaz paydalarıdır. Orta Kalkolitik Çağ'a (M.Ö. 5200–4750) tarihlenen Aksaray İli Gülağaç İlçesi Çatalı Köyü'nde yer alan Güvercinkayası adlı ören yeri de, gene bu yüzey araştırmaları sırasında, 1994 yılında envantere alınmıştır (Gülçur 1996, 1997).

Tıpkı günümüz köy, kasaba ve kentleri gibi, eski yerleşmeler de dönemlerinin ekolojik ve sosyo-ekonomik koşulları doğrultusunda belirli coğrafi konumları seçerek gelişmiştir. Yer seçimi ve arazi kullanımının, gelişim süreçleriyle doğrudan bağlantılı olduğu bilinmektedir. Tarihte örneklerine çokça rastlandığı üzere, çevre değişimleri yerleşmelerin önemini yitirerek tarih sayfasından silinmesine neden olabilmektedir. Ekolojik değişimlerin yanı sıra, siyasal gelişmeler ve dış baskılar da değişim süreçlerini etkilemiştir.

Alt Paleolitik Çağ'dan günümüze, çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapan bölgenin engebeli, kepez, kanyon ve erozyon konileriyle parçalanmış doğal yapısını, Miosen'den (G.Ö. $\pm$ 5–10 milyon yıl) başlayarak Kuvaterner içine kadar devam eden başta Hasan Dağı, Melendizler ve Erciyes masifleri olmak üzere volkanizma şekillendirmiştir (Tanker vd. 1989: 7; Esin 1998). Anadolu'yu doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde aşan eski ve çağdaş ana ulaşım / ticaret yolları üzerinde kurulu Selçuklu hanları ve bu han kalıntılarının yanında yükselen çok katlı yerleşme merkezi niteliğindeki höyükler, araştırma alanının her dönemde önemini koruduğunun işaretleridir³.

İç Anadolu'nun yükseltilerle parçalanmış bu doğu kesimi, volkanik kökenli hammadde kaynaklarıyla erken kültürlerin ekonomilerini de büyük çapta şekillendirmiştir. Bunların içinde en önemlilerinden biri de, hiç şüphesiz Anadolu'nun teknoloji

aktarımında öncü ihraç mallarından biri sayılan obsidyendir. Son yapılan çalışmalar, Orta Anadolu obsidyeninin Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Kıbrıs gibi uzak yörelere dağıtımının yapıldığını göstermiştir (Balkan-Atlı vd. 1999). Tüm bu ve benzeri veriler, bölgeler arası aktarımlara işaret etse de, yörenin tarihöncesi kültürlerinin öznel yapısı ve etkileşimleri konusunda gereğince aydınlatıcı olamamaktadır.

Burada tanıtılacak etnoarkeoloji çalışmalarının da kökeninde, Melendiz su havzası olarak da tanımlayabileceğimiz bölgede, Güvercinkayası'yla birlikte Kalkolitik Çağ buluntu alanlarının yerleşme düzenleri ve geçim ekonomilerinin modellenmesi fikri yatmaktadır. Bölge, çeşitli bilim kurullarınca gerçekleştirilen arkeolojik kazılar, yüzey araştırmaları ve arkeometri çalışmalarıyla yeni yeni tanımlanabilir düzeye gelmiştir. Köşk Höyük (Bor, Niğde) ve Pınarbaşı Bor kazıları dışında Aksaray ve Niğde il sınırları içinde yer alan diğer tüm tarihöncesi kazılarının (Aşıklı Höyük, Musular, Güvercinkayası, Gelveri Sondajı, Tepecik Çiftlik, Kaletpe Kömürcü Obsidyen İşlikleri) ve başlıca yüzey araştırmalarının da İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı tarafından yürütülmesi, yönlendirilecek sorular bağlamında doğrudan bilgi alışverişini kolaylaştırmaktadır.

Yüzey araştırmaları sırasında elde edilen veriler, Neolitik Dönem'den beri süregelen yerleşme stratejilerinin Kalkolitik Çağ'da değişime uğradığını ve çok katmanlı yerleşmelerin yanı sıra yüksek ve korunaklı alanlara taşınmış, ancak birkaç evrelili, küçük çaplı bazı yerleşmelerin türediğini göstermiştir. Bu araştırmalar sırasında, Güvercinkayası malzemesi veren on yerleşme daha saptanmıştır. Demirci Kasabası (Gülağaç-Aksaray) sınırları içinde Oluklunun Kaya ve Büyük Deller, Gösterli Kasabası (Niğde) güneyinde uzanan derin vadinin yamacında Kumluelma Mevkii ve yüksek dağlık kesimde Mercimekkayası, kayalıkları seçen buluntu alanlarındandır (Gülçur vd. 2010). İlk Kalkolitik'ten Orta Kalkolitik'e geçiş dönemine tarihlenen ve 2007 yılında Aksaray Müzesi Müdürlüğü başkanlığında tarafımızca sondajı gerçekleştirilen Gelveri Yükseklikli yerleşmesi de bu tür yerleşmelerdendir (Gülçur ve Kiper 2009).

Uzun yıllardır kazısı süren bir diğer merkezse, Niğde yakınlarında Bor Ovası'na hakim konum-

daki kayalık üzerinde konumlanan Köşk Höyük'tür⁴. Köşk Höyük'ün I. tabakası, Güvercinkayasası'nın ana yapı evreleriyle eş zamanlıdır. Aksaray yöresinde Toptepe, Kültepe, Tepeside-lik, Alayhan gibi höyüklerden de Güvercinkayasası benzeri malzemeler toplanmıştır. İster höyük yerleşmeleri, isterse kayalık arazileri seçen yerleşmeler olsun, tüm bu yerleşmelerin ortak özelliği yollara hakim konumlarıdır.

Güvercinkayasası'nın kazı alanı olarak seçiminde en baskın etmen, ören yerinin Melendiz su yatağının sağ kıyısında, dar korunaklı bir vadinin yatağa açılan kenarında, tek başına yükselen bir kaya masifinin üzerinde konumlanmış olmasıdır. Yerleşme, 1960 yıllarında Mamasın Barajı'nın yapımından sonra baraj gölünün dolmuş sahası içinde kalmıştır. Masifin bulunduğu dar vadi, güneyden ve kuzeyden yüksek kayalıklarla, doğudansa bir sırtla çevrelenmiştir. Su tutulmasından önce bir köprüyle Melendiz'in aşıldığı yaylan (akarsuyun geçilmeye uygun olduğu kesim) yerine ve çevreye de hakim konumdaki kütle- nin çevresi, barajla birlikte büyük bir değişime uğrayarak çoraklaşmış ve bir zamanlar sarp kayalıkların bulunduğu akarsu yatağı da alüvyonla dola- rak en az beş metre kadar yükselmiştir.

Burada öne çıkan soru, Kalkolitik Dönem Güvercinkayasası sakinlerinin yer seçimlerini neden köyleri- nin hem sınırını hem de dokusunu belirleyecek bu kayalıktan yana kullandığıdır. 2010 yılına kadar kesintisiz sürdürülerek devam eden çalışmalar, Güvercinkayasası'nın daha sonraları kentleşmeye dönüşecek sınıflı toplumun ilk göstergelerini barındırdığını orta- ya çıkarmıştır. Savunma gereksinimi nedeniyle olsa gerek köy, zirve düzlüğünü kuzeyden sınırlayan çok evreli bir surla iç kale / yukarı yerleşme ve aşağı yerleşme olarak ikiye ayrılmıştır (Res. 2). Aşağı yerleş- menin bulunduğu geniş düzlük de, teras basamağının hemen altından bir destek duvarıyla çevrelenmiştir. Bu bölünmede savunma gereksiniminin yanı sıra, toplum içindeki sınıfsal ayrışmaya yol açan, sosyal ve ekonomik nedenleri de tartışmak gerekmektedir.

Güvercinkayasası kazılarıyla birlikte yürütülmeye çalışılan araştırma projesinin programı ve hedefleri yerleşim arkeolojisi, tarihöncesi kültürel ve doğal çevre, yerleşme modelleri anahtar kelimeleriyle özetlenebilir (Gülçür ve Fırat 2005). Yerleşim arkeolojisinin metotlarını kullanarak yaygınlaştırmak ve ülkemiz-

de çoğu zaman büyük eksikliği hissedilen alan planlamasına katkıda bulunmak da amaçlar içindedir. Çalışma adımları, küçük ölçekte Güvercinkayasası yerleşmesi, orta ölçekte Güvercinkayasası yakın çevresi, büyük ölçekte yüzey araştırma bölgesi ve kullanılabilir çevre analizleri olarak sıralanabilir. Bu sayede elde edilecek çok katmanlı veri tabanı, ileride kapsamlı yayınlara da dönüştürülebilecektir. Sözlü tarih ve etnoarkeolojik belgelemelerle özellikle modelleme çalışmalarına katkıda bulunacaktır.

Burada yerleşmeler bazında "kullanılabilir çevre"den anlaşılan, modellemeler için önerilen, 10 km çapında günlük aktivitelerin gerçekleştirilebileceği geçim ekonomisi faaliyet alanlarıdır. Bu faaliyet alanları jeolojik yapı, iklim, su ve hammadde kaynakları, ekilebilir topraklar, otlaklar vb. gibi ekolojinin tüm paydalarını kapsar.

Arkeolojik veriler ve bunları tamamlayıcı polen analizi gibi arkeometrik çalışmalardan elde edilen bulgular, tarihöncesinin çevre koşulları konusunda bilgi edinilmesini olanaklı kılmaktadır. Bu veriler bir araya getirildiğinde ortaya çıkan resim, günümüze oranla çok daha zengin bir doğal ortamdır. Salt Güvercinkayasası'ndan elde edilen arkeozoolojik buluntular bile yaban keçileri ve koyunlarının farklı yükseltilerde otlayabileceği yamaçlar, geyiklerin yaşamlarını sürdürebileceği orman içi ve orman kenarı açıklıklar, yaban atlarının serbestçe üreyebildiği verimli düzlükler, yaban sığırlarının gereksinimlerine cevap verecek sulak alanlar ve otlaklar gibi değişik türden biyotoplara işaret etmektedir (Buitenhuis 1999). Hayvan kemikleri arasında bir bacak kemiği ve tırnakla temsil edilen aslan da eklendiğinde kurt, tilki gibi yırtıcıların yanı sıra tavşan gibi kemirgenlerin de azımsanamayacak oranlarda bulunması, çeşitliliği daha da arttırmaktadır.

Kazılardan elde edilen botanik buluntuları, tarıma alınmış bitkilerin dışında, yabancı bitkiler konusunda da önemli girdiler sağlamaktadır. Kerpiç blokları, dam çökükleri, duvar ve taban sıvaları gibi yapı öğelerinin su, toprak ve bitki karışımından oluşan malzemelerinin analizleri konusunda arkeobotanik uzmanı R. Cappers (Groningen Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Hollanda) başkanlığında yeni bir proje başlatılmıştır. Bu projenin bir ayağı da, yerleşmeye yapı malzemeleri yoluyla dışarıdan giren bitkilerin

saptanmasıdır. Cappers, bunların yardımıyla hem çevrenin doğal bitki örtüsünü belirleyebilmek, hem de tarım alanlarına saldıran yabancı otların yardımıyla nasıl tarım yapıldığı konusunda bilgi edinmek istemektedir. Bölgede yürüttüğümüz yüzey araştırmaları sırasında, karşılaştırma malzemesi olarak sayısız bitki örneği de toplanmış, arkeolojik alanlar kadar hammadde kaynaklarının saptanmasına da özen gösterilmiştir.

Ülkemizin iklim ve toprak yapısına bağlı olarak arkeolojik kazılarda, büyük ölçüde toprak altında yok olmadan kalabilen, yanmış ya da petrifiye olmuş malzemeler bulunmaktadır. Bu malzemelerden bir bölümü de, ancak uzmanlarınca ve gelişmiş analiz yöntemleriyle saptanabilmektedir. Elde edilen veriler giderek çoğalsa da, arka plandaki güncel yaşamı modelleyecek bilgiler yine de çok kısıtlı kalmaktadır. Bu modellemeleri gerçekleştirebilmek için, bakış açılarını geliştirip yönlendirebilecek etnoarkeolojik kayıtlara gereksinim duyulmaktadır. Günümüz Türkiye'si etnografik çalışmalar açısından bazı bölgelerde halen bir laboratuvar olma özelliğini korumakla birlikte, modern yaşamın etkileriyle bu özelliğini giderek yitirmektedir.

Eski yerleşmelerin canlandırılma çalışmalarında kullanılmak üzere etnografik örneklerden yola çıkmak gerektiğinde, yanlışlara götürecek tuzaklara düşmemek için, bölge özelliklerini çok iyi tanımak zorunludur. H.Z. Koşay, R.O. Arık ve K. Kökten gibi Cumhuriyet Dönemi ilk nesil arkeologları, yayınlarıyla konunun önemine dikkat çekmişlerdir⁵. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi 1968–1974/75 çalışmaları sırasında da A. Alpöge, A. Koyunlu, D. Kuban, E. Peters gibi mimar kökenli araştırmacılar, özellikle köy mimarisini bağlamında önemli katkılarda bulunmuşlardır⁶. Son yıllarda gerçekleştirilen en kapsamlı araştırmalardan biri de F. Ertuğ'un Kızılkaya Köyü (Gülağaç-Aksaray) ve yurdun diğer bölgelerinde yürüttüğü etnobotanik çalışmalarıdır⁷.

Bölgeyi tanımanın ne denli önem kazandığı, yörede gerçekleştirdiğimiz sözlü tarih çalışmaları sırasında da ortaya çıkmıştır. Örneğin tarım arazilerinin yüzölçümlerinin ya da hasattan elde edilen ürünlerin hesaplanmasında, halen çok değişik birimlerin geçerli olduğu öğrenilmiştir. Güvercinkayası kazı alanının içinde yer aldığı Çatalısu, eski adıyla Apsarı

Köyü'nde, 1000 m²'ye eşdeğer olması gereken bir dönüm yaklaşık 2500 m²'ye eş gelmektedir. Demirci Kasabası'ndaysa bir köy dönümü 60 x 60 adımdır. Köylülerin belirttiğine göre, her yörenin kendine has bir dönüm anlayışı bulunmaktadır. Aynı şekilde, ölçü / hacim birimi olarak "kile"nin hesaplanmasında da farklı birimler ortaya çıkmaktadır. Aksaray İli'nde hububat türü tarım ürünlerinin alışverişinde, içine yaklaşık 8 kg alan, silindirik bir ölçü kabı olan "şinik" kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde, bazı yerlerde "sınık" da denilen şinik kelimesinin Rumca'dan geçtiği yazılmaktadır. Buna göre 1 kile, dört şinik 8 x 4 = 36 kg etmektedir. Bazı bölgelerdeyse bir kile, 1 gaz ya da peynir tenekesinin hacmi kadardır. Bu ölçülerin nasıl ve neden ortaya çıktığı sorulduğunda, bir yanıt alınamamaktadır. Düz bir mantıkla düşünüldüğünde, Konya ve Aksaray gibi step karakterli ve yağmura dayalı kuru tarım bölgelerinde, matematiksel bir kural olan 1000 m²'nin çok üstünde çıkan farklı dönüm hesaplarının, ekilebilecek alanların genişliği, toprağın kalitesi ve verimiyle doğrudan ilintili olabileceği akla yakın gelmektedir. Güvercinkayası'nın önemli yapılarından, yanıklı alan olarak da bilinen, iç kalenin en doğu ve korunaklı alanında bulunan 13 ve 14 numaralı konutların zahire depolama kapasiteleri, yukarıda verilen ölçü birimlerinin metrik karşılıkları bulunarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamalar, çanak çömlek ve silo buluntularının hacimlerinden yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Modellemede esas alınsa, dört kişilik bir ailenin geçimini sağlamak için, yağmura dayalı kuru tarımdan elde ettiği, bir yıllık ürün miktarıdır (Çaylı 2009: 115–130).

Güzelyurt İlçesi'nin kuzeyinde uzanan dağlık ve ormanlık bölge, kaolin açısından çok zengindir⁸. Bu yataklar, özel bir şirket tarafından açık hava madencilikle işletilmektedir. Yüzey araştırmaları sırasında, ilçede mevcut eski dokuyu tanımak için yapılan gezilerde, pek çok çömlekçi fırınının halen kullanılabilir durumda olduğu saptanmıştır (Res. 3a). Yöre halkıyla yapılan söyleşilerde, şarapçılığın çok geliştiği ve Rumlar'ın zamanında da 1924 Mübadelesi sonrasında da ana geçim kaynaklarından birinin çömlekçilik olduğu öğrenilmiş, bu konuda bazı ön çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yaşlı bir çömlekçi ustasıyla görüşülmüş, ilçenin hemen güneyindeki bağlık arazide ve mezarlığın üst yamacında bulunan, özlü ve özsüz kırmızı yanıklı kil yataklarından toprak örnekleri alınmış ve harap durumdaki fırın işliği gezilmiştir. Gelveri Yük-

sekkilise (Güzelyurt-Aksaray) Mevkii'nde 2007 yılında yapılan arkeolojik sondajlar da bu ön çalışmaların önemini pekiştirmiştir. Buradan alınan toprak örnekleri, tabakalanmış Gelveri malzemesi bağlamında çapraz analizlerde kullanılabilir ve hammadde kullanımına bağlı geçim ekonomisi faaliyet alanları konusunda da büyük bir katkı sağlayacaktır. Yine bu bakış açısından yola çıkarak, Güvercinkayası çanak çömlekleri ve yörede halen kullanılan depolama / saklama kapları odaklı bir çalışma başlatılmıştır. İleride daha da geliştirilmesi düşünülen bu çalışmada, ilk olarak Çatalı, Demirci ve Güzelyurtlu kadınlarla çanak çömlek kullanımı üzerine söyleşiler yapılmış, anketler uygulanmış, kullanımdaki kapların yerel adları, biçimleri, işlevleri, konut içi ve dışı dolaşımaları örnekleriyle belgelenmiştir.

Etnoarkeolojik araştırmaların yöresel çömlekçilik ayağı, arkeoloji öğrencilerinin ana kavramları ve işlevleri öğrenmelerinde de önem kazanmaktadır. Çömlekçilikle ilgili arkeologlara yönelik çoğu yayındaki terimler, seramik sanataından türetilmiştir. Kil türleri ve temini, hamurun hazırlanması, üretim aşamaları, yüzey işlemleri, pişirme gibi başlıklar altında aktarılan bilgiler de son derecede yanlış algılamalara neden olabilmektedir. Örneğin öğrencilere "katkı nedir" diye sorulduğunda, çoğunlukla alınan cevap hamura dışarıdan katılan nesnelere. Halbuki katkı, genel anlamıyla kilin içinde doğal olarak bulunan, ya da kile sonradan ilave edilen kirleticilerdir. Kilin yataklanırken çevresinden bünyesine aldığı inorganik kirleticiler, kilin plastikliğini azaltırken, yine bünyesine aldıkları bitkisel kökenli organik kirleticiler bakteri faaliyeti sonucunda killerin plastisitesini ve su tutma kapasitesini arttırabilirler. Güzelyurt'ta bulunan plastisitesi yüksek, koyu renkli özlü kile "orman toprağı" denilmesinin arkasında yatan nedenlerden biri de, katkı oranı ve türü olmalıdır. Özellikle iri taşçık türü kirleticiler ayıklama yoluyla bertaraf edilebilirken, gerekli görüldüğünde killeri elekten geçirilerek daha ufak taneli kirleticilerden de arındırılabilirler. Plastisiteyi dengelemek amacıyla, bu işlemin tam tersi de yapılabilir. Nevşehir yakınlarındaki Avanos'a yapılan bir gezi sırasında, güveç yapımında kullanılacak hamurlara katılmak üzere, Doğu Anadolu'dan, Elazığ çevresinden, içinde parlak, mika benzeri parçacıkların bulunduğu maden denilen bir toprağın getirildiği saptanmıştır. Bu karışım hamurlara, ürünlerin termal şoka dayanıklılığını arttırmak için katılmaktadır. Yine Güzelyurt

örneğine dönüldüğünde plastikliğı dengeleyen, az özlü açık renkli kille özlü kilin eşit oranlarda harmonlanmasıdır. Burada vurgulamak istenilen, çevre özellikleri ve üretim zincirlerinin ne denli iç içe geçtiği ve üreticiyi farklı seçimlere götürülebildiğidir.

Etnografik çalışmalar, el yapımı "ilkel" çömlekçiliğın hep kadınların işi olduğunu, çark yapımına geçişle birlikte bu zanaatın erkeklerin eline geçtiğini göstermektedir (Güner 1988; Ertuğ 2004). İş bölümü ele alındığında, kilin ocaktan çıkartılarak yerleşmeye taşınması ve yakacak temini işlerini ise hep erkekler üstlenmektedir. Ürünlerin uzak pazarlara götürülmesi de genellikle erkek işidir. Ticaret konu olduğunda, satıştan elde edilen paralar, ya da değiş tokuş yoluyla edinilen malzemelerse kadınların el emeğinin hakkıdır.

Gülağaç İlçesi sınırları içinde yer alan Kayı ve Balıklı gölleriyle (Res. 7) birlikte Karasu kaynak zonunun araştırılması, çalışmaların bir diğer ayağını oluşturmaktadır. Kaynağını Nenezi Dağı yakınlarındaki kayalık alandan alan Karasu, Gülağaç dolaylarının en görkemli höyüğü Kültepe'ye doğru yönlendikten sonra batıya dönerek Demirci Kasabası'nı ve Uzunkaya Boğazı'nı aşır Meleniz'e karışmaktadır. Çevresinde önemli sayıda ören yeri de barındıran bu akarsu sistemi, zengin doğal yaşamının yanı sıra yörenin de en önemli içme suyu kaynağıdır. Güvercinkayası Kazısı ve Çevre Araştırmaları çerçevesinde, 24-27 Temmuz 2009 tarihlerinde, İ.Ü. Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü'nden Yrd.Doç.Dr. Selçuk Altınsaçlı başkanlığında Uzm. Songül Altınsaçlı'nın katılımıyla "Kayı Gölü ve Balıklı Gölün Faunası ve Florası" başlıklı bir çalışma gerçekleştirilmiş ve sonuçlar ön rapor halinde ilgili mercilere iletilmiştir.

Güvercinkayası kazılarında, iç kale suruna bitişik yanıkla alan konutlarının mekan dolgularında, çok sayıda saz ve kamış izli dam çökükleri ele geçmiştir. Bu mimari parçaların yardımıyla, konut adalarını oluşturan bitişik düzendeki yapılanmanın üst örtüsünün, düz dam (*kara dam*) türünde inşa edildiği anlaşılmıştır. Kazıda saptanan ev planlarının yardımıyla, 2006 yılında, orijinaline sadık kalmak kaygısıyla kazının atık malzemeleri kullanılarak işçi ve öğrenciler tarafından iç donanımlarıyla birlikte bir deneysel ev hayata geçirilmiştir. Evin düz damı için yöreden sağlanan saz demetleri kullanılmıştır. Arkeolojik dam çökükleriyle yeni sıvanmış dam par-

çaları karşılaştırıldığında, elde edilen izlerin birbiriyle örtüştüğü saptanmıştır. Mamasın Barajı'nın etkisiyle olsa gerek, günümüzde yerleşmenin etrafında hiç sazlık bulunmamaktadır. Karasu çevresindeki su basar alanlar en yakın sazlıklardır.

Sazlıklar, biyolojik çeşitliliği barındırmanın yanı sıra çok önemli bir hammadde kaynağıdır. Günümüzde yerlerini daha güncel malzemelere bırakmakla beraber türlerine göre ney, kaval, düdük gibi üfleme- li çalgılardan, dam örtüsü, hasır ve sele sepet yapımına kadar değişik amaçlara yönelik nesnelere üretiminde kullanılmaktadırlar. Son yıllara kadar Hasan Dağı'nın kuzeye bakan eteklerindeki Akhisar ve diğer bazı köylerin hasırcılıkla geçindiği, yüzey araştırmaları sırasında da belgelenmiştir. Tuz Gölü eşiğini aşır batıya doğru ilerlendiğinde, Asur Koloni Çağı merkezlerinden Acemhöyük'ü barındıran Yeşilova Kasabası yolu üzerinde eski Aratol Belediyesi yer almaktadır. Aratol, yeni bir düzenlemeyle Aksaray ilinin bir mahallesi haline dönüştürülmüştür. Taşın az bulunduğu Konya Ovası gibi burası da geleneksel kerpiç mimari bölgesidir. Hızla betonlaşmadan, 1990'dan önce, kerpiç bloklarıyla inşa edilmiş neredeyse tüm evlerin çatıları, yöresel adıyla "hımış dam" tarzında kamış, saz ve toprakla örtülmekteydi.

Yüzey araştırmaları ve sözlü tarih çalışmaları sıra-

sında, Gülağaç yöresinde kadınların işi olan sazlar- dan "sele sepet" yapımının evsel kullanım dışında önemli bir gelir kaynağı oluşturduğu da anlaşılmıştır. Bireysel çabalar ve yerel yönetimlerin konuya ilgiyle yaklaşmaları sayesinde unutulmaya yüz tutan bu zanaat, yeniden canlandırılmıştır. Kemik ve boynuz dışında diğer organik malzemelerden üretilmiş nesnelere kazılarda ele geçme oranlarının çok düşük olduğuna yukarıda kısaca değinilmişti. Çeşitli boyutlarda, depolama amacıyla kullanılan selelerin ilgi odağı olma nedenlerinden biri de, Güvercinkayası'nda ortaya çıkartılan sabit ve taşınabilir depolama araçlarının iç hacimleriyle eski selelerin iç hacimleri arasında olası benzerlikleri saptamaktır. Varsa, yerleşmenin modellenmesinde bu benzerliklerden yola çıkılarak, günümüze değin ulaşmamış organik malzemeli depolama üniteleri hakkında da varsayımlar yürütme olanağı doğabilecektir.

Özellikle arkeoloji öğrencilerinin, bu türden çok katmanlı araştırma metotlarıyla tanışmaları, ileride uzmanlaşacakları mesleklerine bakış açılarını olumlu yönde geliştirecektir. Yine bu çerçevede alan planlamasının öneminin kavranması, hem arkeolojinin daha bütünsel bir yaklaşımla ele alınmasını sağlayacak, hem de tarihöncesi alanların korunması ve sergileme konseptleri gibi diğer etkinliklerde de noktasal yaklaşımların yerine daha geniş tabana yayılmış yaklaşımların benimsenmesinde etkili olacaktır.

GÜVERCINKAYASI ÇEVRESİNDE YÖRESEL ÇANAK ÇÖMLEK YAPIMI VE EVSEL KULLANIMI ÜZERİNE İLK GÖZLEMLER

Işıl DEMİRTAŞ

Kilin hayat verdiği ve çömlekçilik olarak adlandır- dığımız zanaatın binlerce yıllık öyküsünü, arkeolo- jik kazılar sayesinde öğrenmekteyiz. Bir toprak türü olan kil, taş ve kemik gibi doğada kolaylıkla bulun- maktadır. Killer plastik ve az plastik olmak üzere iki ana guruba ayrılır. Plastik killer; işlenmeye dayanıklı, kaolinitik killer ve kırmızı killerdir. Kırmızı yanışlı kil, ya da bir diğer adıyla çömlekçi kili, hiç bir aletin yar- dımı olmaksızın kolaylıkla biçimlendirilebilme özel- liğiyle, günlük yaşamda yoğun kullanılan önemli bir hammaddedir (Cooper 1978: 6). Arkeolojik çalış- malar, kilin çanak çömlek üretiminde kullanılmadan

çok önce, Üst Paleolitik Çağ'da kabartma ve figürin tarzında iki ve üç boyutlu eserlerin, daha sonraları Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da da topraktan evlerin, taban döşemesi, duvar sıvası, ocak kenarı vb. mimari öğelerin de yapımında kullanıldığını gös- termektedir (Özdoğan 1996: 29; 2002). Çanak çöm- leğin ilk nerede görüldüğü ve nasıl başladığı ise yine arkeoloji dünyasının ilgilendiği konular arasındadır (Tekin 2005: 184).

Güvercinkayası, Aksaray İli, Gülağaç İlçesi, Çatal- su Köyü ve Mamasın Baraj gölü içinde konumla-

nan, Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlenen (cal. C14 MÖ. 5200–4750), bir kaya üstü yerleşmesidir. Alanda 1996 yılından beri devam eden arkeolojik kazılar, tarihöncesi dönem çömlekçiliği hakkında da, bilgi dağarcığımızı katkıda bulunmaktadır (Gülçür 2004). 2008 ve 2009 yaz aylarında Güvercinkayası kazısına paralel olarak, yakın çevrede belirlenen üç alanda Çatalsu, Demirci ve Güzelyurt'da sözlü tarih ve etnoarkeoloji temelli bazı çalışmalar yürütülmüştür. Bu araştırmalar, gelişen teknolojiler sonucunda yok olmaya yüz tutan yöresel çanak çömlek üretimi ve bunların evsel kullanımına yönelik pek çok faydalı bilginin de edinilmesini sağlamıştır.

ÇALIŞMA ALANLARI⁹

Çatalsu (Apsarı) Köyü (Res.1)

Fatih devri arşiv vesikalarında ve vakfiyelerinde de adı geçen köy, Aksaray İli'nin 25 kilometre doğusunda yer almaktadır (Konyalı 1974: 1817). Eski köyü ve en verimli tarım arazilerini sular altında bırakan Mamasın Barajı'nın 1963 yılında kurulmasıyla, Apsarı'nın çevre koşulları olumsuz yönde değişmiştir. Köy halkının büyük bölümü, kamulaştırmadan alınan paralarla Aksaray'a göç etmiş, yerlerinde kalmak isteyenlerse eski köyün biraz kuzeyinde suların ulaşamayacağı kayalık alanda, ızgara planında kurulan yeni köye yerleştirilmiştir. Bir ilkokulu ve bir camisi bulunan, yeni adıyla Çatalsu'nun günümüzdeki nüfusu 313 kadardır¹⁰. Köyün ekonomisi, genellikle tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Tarımsal ürünler arasında buğday, arpa, yulaf, nohut, fasulye, mercimek türünden hububat ve bağcılık başta gelmekte, ayçiçeği, pancar, patates, çekirdek kabağı ekimi de yapılmaktadır. Bunların yanı sıra daha çok kadınların denetiminde küçük çaplı bahçe tarımıyla uğraşmakta ve fırsat buldukça bahçe tarımından elde edilen yaş sebzelerle süt, yağ, çökelek gibi hayvansal ürünler de pazarlanmaktadır. Genç erkeklerin bir bölümü inşaat sektöründe, bir bölümü özellikle çevredeki balık lokantalarında, bir diğer bölümü de Ege kıyılarındaki balık çiftliklerinde geçici işçi olarak çalışmaktadır. Son yıllara kadar pek çok aile, Mamasın baraj gölünde tatlı su balıkçılığı yaparak aile bütçesine katkıda bulunmaktaydı. Kaçak ve kontrolsüz avcılık nedeniyle göldeki balık nüfusunun gerilemesi, yağışların azalmasıyla göl seviyesindeki düşüşler ve av sahalarının tahsisi sonucunda balıkçılık yapan Çatalsulu aile sayısı yok denecek kadar azal-

mıştır. Son dönemlerde yöre halkı, balık nüfusunun gerilemesiyle ilgili olarak, diğer balıkların yumurtalarını yiyerek beslenen gümüş balığının göle bırakılmasından da yakınmaktadır.

Demirci Kasabası (Res. 1)

Aksaray'ın kuş uçuşu 30 km doğusunda, Gülağaç İlçesi'ne bağlıdır. Kasabanın geçmişi 280 yıl öncesine dayanmaktadır. Günümüz yerleşmesinin hemen kuzeyindeki eski Göktaş Köyü'nden ilk olarak 12 hanenin göç ettiği belirtilmiştir. Yeni yerleşmenin adı, kasaba halkı arasında demircilik zanaatının gelişmiş olmasından dolayı verilmiştir (Konyalı 1974:1876). Halı ve kilim dokumacılığının yanı sıra sele sepet yapımı da eskinin yaygın el sanatları arasındadır. Son nüfus sayımına göre nüfusu 4360 kişi olan kasabada ilk ve orta öğretim yapılmaktadır¹¹. Yöre genelinde olduğu gibi ekonomi, tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Ancak topraklar, miras paylaşımları sonucu çok küçük parçalara bölündüğünden, tarla başına elde edilen verim düşüktür. Gülağaç Ovası ve Kadı Çayı dolaylarındaki verimli tarlalar, çoğunlukla Bozköylü büyük müstahsile şekerpancarı, patates, yeşil fasulye, soğan vb. sulu tarım ürünleri yetiştirilmek üzere icara verilmektedir. Bunların yanı sıra ağırlıklı olarak ekilen kuru tarım ürünleri buğday, arpa, nohut, mercimek ve beyaz fasulyedir. Bağcılıkla birlikte yörede en yaygın ekimi yapılan tarım ürünlerinden biri de çekirdek kabağıdır. Halk, tarım dışında geçimini yurtdışında işçilik, kahvehane, marangoz, bakkal, tuhafiyeci vb. küçük çaplı işletmecilik, toplu taşımacılık ve inşaat sektörlerinin yanı sıra mevsimlik işçi olarak sağlamaktadır.

Güzelyurt / Gelveri (Res. 1)

İlçe Aksaray'ın 45 km doğusunda, Çiftlik Ovası'na açılan Sivrihisar (rakım: 1790 m) Geçidi'ni batıdan tutan, çevreye hakim yüksek kayalık masif üzerinde konuşlanmıştır. Gelveri Yüksekilise Mevkii'nde, aralıklarla gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar, ilçenin tarihini M.Ö. 5500 yıllarına kadar indirmiştir (Esin 1993; Gülçür 2008). Kiliseler, manastırlar ve metfenler ilçesi Gelveri'nin adı kuruluşundan beri bazı küçük değişikliklere uğramıştır. Roma ve ilk Hıristiyanlık çağlarında "Karballa" olarak anılmış, Selçuk Türkleri "Gerfeli" olarak adlandırmıştır. Karamanoğulları ve Osmanlı arşivlerindeki belgelerde ise Gelveri olarak yer almaktadır. Kanunî devrine ait bir defterde ilçenin adı "Körveli" şeklinde yazılmıştır. 1965 yılında Gelveri ismi Güzelyurt'a çevrilmiştir (Konyalı 1974: 1943).

16 Haziran 1931 yılına kadar köy statüsündeki Gelveri Bucağı, 1989 yılında Aksaray'ın il yapılmasının ardından ilçe olmuştur. Türkler'in ve Hıristiyan Rumlar'ın bir arada yaşadığı Gelveri'de, 1924 yılında yapılan mübadelede Rumlar ve Yunanistan'da yaşayan Müslüman halk, karşılıklı göç ettirilmiştir. Gelverili Rumlar, Yunanistan'daki Kavala dolaylarına, sonradan adı Nea Kalvari olarak değişecek beldeye, buna karşılık Selanik, Manastır, Kesriye ve Kozana'da yaşayan Türkler de, günümüzdeki adıyla Güzelyurt'a yerleştirilmiştir. Arazisinin ziraa-ta elverişli olmayışı ve darlığı nedeniyle mübadele yoluyla gelenlerin çoğu sonradan büyük şehirlere göç etmiştir. Kalan ailelerin erkeklerinin bir kısmının yaz aylarında dışarıda yapıcılık, mozaikçilik ve başka zanaatlarda çalıştıkları, kışın kasabaya döndüklerinde de kendi ihtiyaçlarını giderecek kadar evlerinde halı ve kilim dokudukları belirtilmektedir (Konyalı 1974:1924).

İlçe merkezinin nüfusu, 3085 kişidir¹². İlçede ilkökul, ortaokul ve Aksaray Üniversitesi'ne bağlı bir meslek yüksek okulu bulunmaktadır. İlçe, doğal ve kültürel değerleriyle son yıllarda eğitim alanında olduğu kadar turizm alanında da yadsınamaz bir atılım gerçekleştirmiştir.

YÖRESEL ÇANAK ÇÖMLEK YAPIMI

Çanak çömlek yapımına ilişkin yazılı ve görsel belgelemeye dayalı araştırmalar, sözlü tarih çerçevesinde yapılan dijital kayıtlar ve çanak çömleğin evsel kullanımı hakkında kadınlara yöneltilen soru-cevap niteliğinde anketlerle de desteklenmiştir. Çalışma, iki kazı sezonu süresince, aralıklarla toplam 20 gün sürmüştür.

Çalışma bölgesinde, çömlekçilik zanaatının sadece Güzelyurt'ta icra edildiği anlaşılmış ve her üç yerleşmede de, Güzelyurt üretimlerinin yanı sıra Avanos'tan (Nevşehir) temin edilen bazı kapların da kullanıldığı saptanmıştır.

Güzelyurt İlçesi (Gelveri) sakinlerinden 76 yaşındaki çömlekçi ustası Muharrem Vurgun'la eski işliğinde gerçekleştirilen belgeleme ve sözlü tarih çalışmalarında, çok değerli bilgilere ulaşılmıştır. Muharrem Vurgun, Rumlar'dan öğrendiği çömlekçilik mesleğini 45 yıl sürdürmüştür. Yerel adıyla Gelveri çanak çömlekleri, komşu illerde de tanınmaktadır. Muharrem Usta, Güzelyurt'da 1960'lardan bu yana artık

çömlek üretilmediğini ve günümüzde ancak yalnız birkaç çömlekçi ustasının hayatta kaldığını belirtmiştir. İlk gençlik ve evlilik yıllarında, yöreye özgü kaya içine oyulu mekanları, konut ve işlik olarak kullanmıştır (Res. 3).

Çömlekçi kili, Güzelyurt çevresindeki yerel kaynaklardan temin edilmiştir. Usta, bunun için açık hava madenciliğiyle yüzeyden çıkarılan az özlü boz (*tirem*) ve özlü siyah (*meşe toprağı*) olmak üzere iki tür toprağın kullanıldığını belirtmiştir. S. Gülçür tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, meşe toprağı olarak da anılan özlü siyah renkli kilin ilçenin güneyini sınırlayan, üzeri bağlık yüksek tepenin zirve düzlüğünden, az özlü tiremin ise, bu tepenin eski mezarlığın da bulunduğu kuze-yeye bakan yamacından çıkartıldığı saptanmıştır. Çömlekçi hamuru, bu iki toprak türünün yarı yarıya karıştırılmasıyla elde edilmiştir. Pişirmeye dayanıklılığı nedeniyle tercih edilen Gelveri çömlekleri, renginden ötürü "kırmızı" olarak da tanınmaktadır.

Muharrem Usta, kil toprağını ufalayıp, içindeki iri malzemelerden arındırmak için eledikten sonra, su ilave edip yoğurduğu hamuru en az bir gün ekşimeye bırakmıştır. Hamurun hesabını teneke olarak tutmuştur. Bir teneke hamurdan orta boy 10 çömlek çıktığını belirtmektedir. Hamura dışarıdan herhangi bir malzeme ilave edilmemektedir. Hamur elde etmek için ne oranlarda su katıldığı sorulduğunda, alınan cevap hep "gerektiği kadardır". Hazırlanan hamurun kıvamı sorulduğunda da ele yapışmayacak kadar, börek hamuru gibi "kulak memesi" kıvamında yanıtı alınmıştır. Çömleklere sır yapılmadığı belirtilmiştir. Yapım aşamasında ıskartaya çıkartılan fırınlanmamış üretimlerin hamurlarıysa, geri kazanım yoluyla dönüştürülerek yeniden kullanılmıştır.

Ayakla döndürülen tornada çekilen kapların çoğunluğu astarsız yalın yüzevidir. Bazı örneklerde, boyun altında boya ile yapılmış basit şerit bezeme saptanmıştır. Kaplar fırına istiflenmeden önce, yeterli ürün sayısına ulaşıncaya kadar, gölgede kurumaya bırakılmaktadır (Res. 3). Fırını hazırlamada en az iki kişiye ihtiyaç vardır. İşlik olarak kullanılan mekanların önünde, ağızları dışa bakan fırınların gövdeleri taş örüldür. Alttan ateşliği ve plaka taşlardan oluşturulmuş, delikli tablalarıyla çift bölmeli bu çömlekçi fırınları, dıştan bakıldığında dikdörtgen görümlü, cep-heleri çamur sıvalı ve düz damlıdır (Res. 4a). Çok iri bir fiçıyı andıran fırın odasının duvarları taş döşelidir.

Piştirilmek üzere hazırlanmış kaplar, ilk önce fırın evciğinin üstüne, fırın bacasının bulunduğu alana taşınır. Malları fırına yerleştirecek istifçi, fırın evciğinin duvarı üzerinde yer alan oyuklara (*taka*) basarak bacadan evciğin içine iner ve kendisine uzatılan kapları, aralarına fırın artığı iskartaları da yerleştirerek, ağızları aşağıya bakacak biçimde, belirli bir düzende yerleştirir (Res. 4b). Kaplar istiflendikten sonra fırın, koyun gübresinin (*kön*) samanla karılmasıyla hazırlanan yakacak (*sakçı*) ile yakılır. Alevler yükselip bacadan çıkmaya başlayınca, bacanın ağız tezekle kapatılarak pişirme işlemi başlatılır ve fırının sabaha kadar kapalı bekletilmesiyle de sona erdirilir.

Tandırılar, Anadolu'nun geleneksel fırın türlerindedir. Ustamız, gövdeleri çömlekçi hamurundan fitil / kangal yöntemiyle yükseltilip seki içine, ya da doğrudan yerde açılan bir çukur içine yerleştirilen tandır gövdeleri dışındaki diğer tüm üretimin çarkta yapıldığını belirtmektedir. Eskiden, Gelveri mallarının satışını, gerek komşu illerden gelen at arabalı müşterilerine toptan vererek, gerek yakın köylere kendisi götürerek perakende olarak yapmıştır. Satışta paranın geçerli olduğunu, zaman zaman içi aldığı kadar zahire (tahıl) karşılığı çömlek verdiğini de vurgulamaktadır. Rumlar'ın zamanından beri, çevre illerde de çok rağbet gören Gelveri mallarına ilginin artık yok denecek kadar azaldığını da belirtmektedir.

Çalışma sırasında ikinci mal grubunu oluşturan Avanos mallarının geçirimsizliğinin yüksek, buna karşılık ısıya dayanıksız oldukları ve bu özellikleriyle sadece saklama kapları olarak kullanıldıkları öğrenilmiştir. Avanos, çömlekçilik konusunda bugüne dek üzerinde en çok inceleme yapılan yerler arasında yer almaktadır¹³. 2007 yılında, Avanos'ta düzenlenen bir gezi sırasında bazı ustalar, zenaatlarının ne kadar eskiye dayandığını ve Kızılırmak çevresinde yer alan zengin kil yataklarının önemini belirtmek için, yöredeki çark yapımı çömlekçiliğin "Hititler'e kadar uzandığını" vurgulamaktadır¹⁴.

Geçmişten günümüze bu yataklardan çıkartılan kil, bölgedeki çömlek ustaları tarafından atölyelere taşınarak çalışılmıştır. Üretim türü, Güzelyurtlu ustaların aktardıklarına benzemektedir. Atölyeye getirilen toprak, içine karışmış taş ve benzeri iri parçalardan temizlenip küçük çamur havuzlarına aktarıldıktan sonra, sadece suyla karıştırılarak, çömlekçi ustası tarafından yoğrulmaktadır. Hamur, bir

süreliğine bekletildikten sonra kullanıma hazır hale gelmekte ve bir çömlekçi ustası ayakla çevrilen tornada, becerisine göre günde 100–200 çömlek çekebilmektedir. Kulp takılacak kaplarsa, 3-4 saat gölge bir ortamda bekletilmekte, ancak kulp ekledikten sonra kurumaya alınmaktadır. Kuruması tamamlanan çömlükler, odun ve samanla ısıtılan fırınlara "yığma" olarak anılan usulde, yine aralarına fırın artığı kaplar yerleştirilerek üst üste dizilmektedir. Fırın, doldurulduktan sonra yavaş yavaş ısıtılmakta ve ateş giderek harlandırılmaktadır. Bacadan kırmızı alev çıkmasıyla birlikte baca ağız kapatılmakta, harlanan fırında ısının 850–900° dereceye erişmesinden sonra kaplar, yaklaşık 8–10 saat pişirilmektedir. Geçmişte bu şekilde pişirilen çömlüklerin, fırınlar boşaltıldıktan sonra, Avanos dışına satılmak üzere at arabalarına yüklendiği de vurgulanmaktadır¹⁵. Günümüzde de çömlekçilik geleneği, Avanos'taki yerel atölyelerde daha çağdaş yöntemlerle sürdürülmektedir.

Çanak Çömleğin Eysel Kullanımı

Bu çalışmada amacımız, mal gruplarının tipolojisini saptamak değil, çalışma sırasında elde edilen bilgilere göre işlev açısından genel bir ayırım yapmaktır. Anket çalışmaları sırasında, Çatalısu, Demirci ve Güzelyurt'ta yirmişer ev ziyaret edilmiştir. Görüşülen tüm kişiler, yemek pişirmek ve su koymak için Gelveri mallarının tercih edildiğini, Avanos kaplarının ise depolama amaçlı kullanıldığını belirtmişlerdir. Çanak çömleğin evsel kullanımında, belirli sınıflamalar bulunmakta ve üç çalışma bölgesinde de kaplar aynı yerel adlarla tanımlanmaktadır. Verilen bilgiler doğrultusunda sınıflaması yapılan kaplar, kullanım amaçlarıyla birlikte aşağıda tanıtılmaktadır (Res. 5).

Depolama / Saklama Kapları

Gelveri çömleği: Sadece tandırda veya odun ateşi üzerinde yemek pişirme amaçlı kullanılmaktadır (Res. 8a,c). Çömleğin kullanımından önce, kabın geçirimsizliğini arttırmak için uygulanan ve "zitleme" (ziftleme)¹⁶ olarak anılan işleminden geçmesi gerekmektedir.

Avanos çömleği: Saklama kapları arasında yer almaktadır. İçi zitli olan bu grubun çömleğinde, bal ve yağ, zitsiz olanlarda peynir saklanmakta, yoğurt mayalanmaktadır (Res. 8b).

Sivri: Peynir basmada ve yağ saklamada kullanılan saklama kabıdır. Peynir basılan kaplar ters çevrile-

rek suyunun çıkması için bir süre bekletilmektedir (Res. 9b).

Şapşak: En küçük saklama kabı olan şapşağın içinde, günlük / haftalık tüketime yönelik peynir ve yağ saklanmakta ve yoğurt mayalanmaktadır. Hasat vakti tarlaya yemek taşımakta kullanıldığı da, verilen bilgiler arasındadır (Res. 9a).

Çatal: Çift kulplu olmasıyla diğer kaplardan ayrılmaktadır. Çeşitli boyutlarda örnekleri bulunmasına karşın, tümü aynı isimle adlandırılmaktadır. Hem katı hem de sıvı depolama kabı olarak kullanılmaktadır. İçi zitli olanda turşu, zitsiz olanlarda ise salça, pekmez ve zahire saklanmaktadır (Res. 9c-d).

Küpecik: Genelde zahire ve peynir gibi katı yiyecek depolama kabı olarak kullanılmaktadır (Res. 10a).

Küp: Zitli küpte turşu, zitsizde ise pekmez ve zahire depolanmaktadır (Res. 10b).

Taşıma Kapları

Testi / Bocut: Su saklamada ya da taşımada kullanılmaktadır (Res. 11a-b). Buz bocutunun içi sırlıdır.

Özel Amaçlı Kaplar

Tıkı: Küçük ebatlı yayığa tıkı adı verilmektedir. Yağ yapımında kullanılmaktadır (Res. 6a, 11c).

Duran / Duyuran: Büyük ebatlı yayıktır ve yağ yapımında kullanılmaktadır (Res. 11d). Tıkı ve duranın ağzı, keçinin karın zarından elde edilen deri ile kapatılır ve ahşaptan yapılmış ayaklarla kullanılır.

Depolama Kaplarının Kapasite Ölçümleri

Yöre sakinleri, salça, turşu, peynir, sirke, pekmez, yağ, bal, yörede “ağda” olarak da anılan reçel ve zahire¹⁷ (bulgur, mercimek) gibi ürettikleri erzaklarını depoladıklarını ve ihtiyaçları doğrultusunda çanak çömlek alımı yaptıklarını belirtmektedir. Çalışma sırasında kullanımı saptanan depolama kaplarının aşağıda tanımlandığı üzere kapasite ölçümleri yapılmıştır¹⁸.

Kapasitesi ölçülecek olan kabın çizimi, eşit yükseklikte olmasına özen gösterilerek, dilimlere ayrılmıştır¹⁹. Her bir dilimin tabanı yarıçap (r) olarak kabul edilmiştir. Yüksekliği (h) ise bir üstteki dilimin başlangıcı ile sınırlandırılmıştır. Her yarıçapın karesi (r²) yükseklik ve pi sayısı (π=3,14) ile çarpılmış ve bu

değerler toplandığında çıkan sonuç, ölçüm yapılan kabın toplam hacmini vermiştir. Formülün açılımı aşağıdaki şekildedir.

$$Vv=(\sum^n r^2)\pi.h \text{ (Rice 1987: 221-22)}$$

$$Vv=V1+V2+ V3+ V4+ V5+ V6+ V7+ V8+ V9+ V10+ V11+ V12+ \dots$$

$$Vv= [(r1)^2 \pi.h]+ [(r2)^2\pi.h]+ [(r3)^2 \pi. h]+ [(r4)^2\pi.h]+ [(r5)^2\pi.h]+ [(r6)^2\pi.h]+ [(r7)^2 \pi.h]+ [(r8)^2\pi.h]+ [(r9)^2\pi.h]+ [(r10)^2\pi.h]+ [(r11)^2 \pi.h]+ [(r12)^2 \pi.h]+ \dots$$

Çalışma alanlarında üzüm bağları olduğundan, tüketime yönelik yıllık pekmez ve sirke yapılmaktadır. Gelveri sakinlerinden Naile Koyuncu'nun evinin kilerinde, iki sirke ve bir pekmez küpü yer almaktadır (Res. 7). Yukarıdaki formül uyarınca yapılan ölçümlerle bir küpün yaklaşık 83 litre aldığı saptanmıştır. Bu durumda Naile Koyuncu'nun, yıllık ortalama 1090²⁰ kg üzüm üretiminden yaklaşık 166 lt sirke ve 83 kg pekmez elde ettiği anlaşılmaktadır.

BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRMESİ

Yapılan çalışmada, biçimsel bakımdan çömleklerin çok çeşitlilik göstermedikleri, boyut ve kullanım amacına göre çeşitlendikleri tespit edilmiştir. Kapların hemen hepsi yerel isimlerle anılmakta ve ev içi veya dışında saklandıkları yerlerde belirgin ayrımlar bulunmaktadır. Sivri, çömlek, çatal, küpecik ve küpü evin içinde veya dışında yer alan kiler odasında saklarken, bunlar arasında çömlek, sivri ve şapşak ihtiyaca yönelik olarak mutfak ve kiler arasında bir dolaşıma sahiptir.

Kaplar üzerinde uygulanan bezemeler arasında ince bant boya bezek (Res. 8b-c, 9c, 10a-b, 11c-d), dalga halinde boya bezek (Res. 9c, 10b, 11c-d) baskı bezek (Res. 11b) ve bant halinde yivler (Res. 9a, d, 11a) yer almaktadır.

Görüşülen hane sakinlerinin %70'i çanak çömlekleri eskiden olduğu kadar yoğun kullanmadıklarını belirtmiştir. “Patlak” olarak anılan plastik kaplar, gelişen teknolojiyle birlikte daha ekonomik olmaları nedeniyle gündelik hayata girmiştir. Bu nedenle eskiden her evin kilerini dolduran toprak kap sayısı düşmüştür. Gelveri sakini Naile Koyuncu, küplerde sakladığı sirke ve pekmezin yanına patlağa kurduğu turşusunu koymaktadır (Res. 7). Demirci Kasabası sakini Memiş Finans da, çoğu

yöre sakini gibi emekliye ayırdığı kapları süs objesi olarak evinin bir köşesinde saklamaktadır (Res. 5).

Özel amaçlı kaplar arasında yer alan tiki ve duran da, teknolojinin gelişmesinden zarar gören diğer kap türleridir. Elektrikli yayık kimi evlerin kilerinde yerini çoktan almıştır (Res. 6b). Tandır kullanımının devam etmesi nedeniyle çömlekte yemek (fasulye) pişirmenin hemen her evde hâlâ devam ettiği, lezzetinden ötürü çömlekten vazgeçilmediği vurgulanmıştır.

Çalışmaya katılanlar, bir evin çanak çömlek sayısının çokluğunun, içlerinin dolu olması şartı ile zenginlik göstergesi olduğunu kabul etmektedir. Anket katılan yöre sakinlerinin %52'si alışkanlık, %38'i işlevsel ve %10'u sağlıklı oluşu nedeniyle toprak kap kullanmayı sürdürdüklerini belirtmişlerdir.

Yöre sakinleri, kullandıkları kapları genelde pazara getiren satıcılardan (çerçilerden) aldıklarını, çok ender olarak da ihtiyacın niteliğine göre, Ava-

nos'a ve/veya Güzelyurt'a çanak çömlek alımı için gittiklerini belirtmişlerdir. Satın almada, para kullanılmakla birlikte, bir kabın içine aldığı kadar zahire karşılığında değiş tokuşunun da yaygın bir alışveriş biçimi olduğu ve halen uygulandığı anlaşılmıştır. Üretilen pekmez ve sirkenin tüketim fazlası, eskiden her daim çömleklerle pazarda satışa sunulurken, son zamanlarda toprak kapların yanı sıra patlak içinde de satışı yapılmaktadır.

Güvercinkayası arkeolojik alanı çevresinin yakın geçmişiyle birlikte bugününün araştırıldığı çalışmamızda, binlerce yıllık bir gelenek olan çömlekçiliğin, gün geçtikçe gelişen teknolojiyle birlikte çağdaş kap kacak kullanımına bağlı olarak azaldığı saptanmıştır. Turizm açısından hareketli bir yer olan Avanos'un, yerel atölyelerinde toprak kap üretiminin devam etmesi, çömlekçilik geleneğinin devamlılığı açısından umut vericidir. Bu ilk gözlemlerin, ileride Gelveri çömlekçiliği ve kil yataklarına yönelik yapılacak daha kapsamlı araştırmalarla genişletilmesi düşünülmektedir.

DOĞADAN KÜLTÜRE: SELE SEPET YAPIMI

Pinar ÇAYLI

Aksaray İli ve çevresinde günümüzde artık kaybolmaya yüz tutmuş yerel sele-sepet yapımı ve hasır örücülüğü, 1950'li yıllarda başlamıştır. Bölgede konuyla ilgili araştırmalar, ilk olarak Arkeolog Dr. Füsün Ertuğ tarafından gerçekleştirilmiştir. Ertuğ, giderek kaybolmaya yüz tutan bu el sanatının örneklerini belgeleyerek tanıtmıştır (Ertuğ 2006: 677; Ertuğ 1998).

Güvercinkayası ve çevre araştırmaları kapsamında, Gülçur tarafından 2007 yılında başlatılan sözlü tarih ve belgeleme çalışmalarının bir ayağı, kullanılabilir çevrenin kültüre nasıl yansıdığını saptamaktır. Bu bağlamda ele alınan araştırma konularından birisi de sele-sepet örücülüğü olmuştur. Gülçur, Gülağaç Kaymakamlığı ve Halk Eğitim Müdürlüğü ile birlikte bu el sanatının yeniden canlandırılması ve tanıtımına da öncülük etmiştir. 2008 ve 2009 yılları Ağustos ve Eylül aylarında sürdürülen çalışmalar, hammaddeden üretime geçiş

sürecindeki aşamaları yerinde belgeleyerek, bölgeyi daha iyi tanıma ve yerli halkla daha yakından iletişim kurma imkanı da sağlamıştır.

İnsanoğlu doğanın sunduğu hammaddeleri kullanıp dönüştürerek maddi kültür öğeleri elde etmiş ve bunları nesilden nesile aktarmıştır. Maddi kültür öğelerinin oluşması ve aktarılabilir olması, doğal çevrenin çeşitliliğine, insanın bu çevreyi gereksinimleri doğrultusunda denetimli biçimde kullanımına bağlıdır. Bu bağlamda, biyolojik çeşitlilikle riyle sulak alanlar, tarihhöncesinden günümüze bu tür kültür öğelerinin şekillenmesinde rol oynamıştır (Cirik 1993). Burada ele alınan konuyla, doğal sit alanlarının önemine bu açıdan da dikkat çekmeyi ummaktayız.

Aksaray bölgesindeki sazlık alanların canlılığını koruyarak süreklilik göstermesi, sazdan örülen kültür öğelerinin de devamlılığını belirleyen başlıca

etmenlerden biridir. Yakın çevrenin ihtiyaçlarına cevap veren sele-sepet yapımı başladığında, hammadde Aksaray il sınırları içinde yer alan Eski (Eski İl), Eşmekaya (Eşe Kaya Köyü), Yenikent (Amarat) ve Sultanhanı sazlıklarından karşılanmıştır (Hamzaoğlu ve Aksoy 2006). On beş yıl öncesine kadar canlılığını koruyan bu sulak alanlar, yapılan barajlar ve suyun bilinçsizce kullanımı sonucu giderek çoraklaşmıştır. Bu durum yöre halkını Balıklı Göl (Avlaların Önü, Gülağaç - Aksaray) ve Kadı Çayı (Demirci - Aksaray) sazlıklarına yönlendirmiştir (Res. 12).

İlk yıllarda seceler, her evin kendi ihtiyacını karşılamak üzere Gülpınar (Hıçıp), Gülağaç (Ağaçlı) ve Demirci kasabalarında kadınlar tarafından örülmeye başlanmıştır. Bir süre sonra, ihtiyaç fazlası üretimler bir ticaret metasına dönüşmüş, Güzelyurt pazarına götürülüp orada satılmıştır. Pazara çıkarılanlar arasında en yoğun talebi Gülpınar yapımları görmüştür. Pazarlara götürülen seceler, patates ve soğanla takas edilerek değiş tokuş aracı olarak da kullanılmıştır. Bu dönemde, seceler için ortak bir aktivite alanı olan “sele damı / yunak” denilen atölyeler kurulmuştur. Irmak üzerine inşa edilen bu kemerli evlerde, sele yapımının tüm aşamaları gerçekleştirilmiştir. Gerekteğinde, sele damlarına bir alternatif olarak, köy odaları da ışık olarak kullanılmıştır. Bu mekanların köy yaşamında, sosyalleşme aracı olarak önemli bir görevi de üstlendiği yadsınamaz bir gerçektir.

YAPIM AŞAMALARI: OT TOPLAMA VE KURUTMA

Bir selenin imalatında, hammaddeden ürüne geçiş sürecinde çeşitli aşamalar bulunmaktadır. Bu aşamalardan ilki otun toplanmasıdır. Yerel halk, ot toplama zamanını temmuz, ağustos ve eylül ayları olarak bildirmektedir. Aynı sazlıkta yetişen ve farklı işlevler kazandırılmak üzere toplanan çeşitli otlar bulunmaktadır (Res. 13). Çalışma kapsamında, bu otlardan örnekler alınmış ve türleri saptanmıştır²¹. Toplanan otların çeşitliliği bir anlamda kültürel materyalin zenginliğine de işaret etmektedir. Yöre göre değişik biçimlerde adlandırılan bu otlar, çalışma bölgemizde aşağıdaki adlarla anılmaktadır.

Erkek Sele Otu / Hasot / Sağot (*Typha latifolia* L.): Sert, tohumlu, sele örmeye uygun değildir.

Dişi Sele Otu / Hasot / Sağot (*Typha latifolia* L.):

Kökü kalın dişi ot, tohumuz olduğundan sele örmeye uygundur.

Kova Otu (*Juncus effusus*): Takke yapımında kullanılır.

Yılan Soğanı (*Schoenoplectus lacustris* ssp.): Oyuncak yapımında kullanılır.

Kındıra (*Cyperus longus*): Uzun, az biter.

Sokarık (*Phragmites australis*): Sert, çatı örtüsünde, hasır sergiyle *torak* arasına yerleştirilir (Seçmen ve Leblebici 1997:870).

Su Kamışı (*Typha* sp.): Kısa, erken kararır, örmeye uygun değildir.

Otlar genellikle erkekler tarafından bağ bıçağı, orak ya da tırpan kullanılarak vev ya da düz kesilir (Res. 14). Bağ bıçağı, otu tabandan kestiği için diğer aletlerden daha çok kullanılır. Otlar biçildikten sonra uzun süre güneş altında bırakılmaz, ağartılmadan toplanır. Öbekler haline getirilen hammadde, yaklaşık 1 hafta gölgelik bir alanda çevrile çevrile kurutulur. Kurutma işleminin ardından kuru bir yerde depolanır ve otları nemlendirmeyecek bir sergiyle üstleri örtülür. Hammaddeyi temin etmek ve kullanıma hazır hale getirmek üzere yapılan bu işlemlerin ardından bir sonraki ot toplama dönemine kadar ana maddenin kontrollü kullanılmasına dikkat edilir.

ÖRME

Otların örülmeye uygun hale gelmesi için ıslatılması gerekmektedir. Yapılacak selenin boyutuna göre destelerinden alınan otlar, sele örme işini üstlenen kadınlar tarafından çeşme altında ya da bir tekne / kova içinde ıslatılır. Bu işlem en az 2-3 saat sürmeli ya da tercihe göre otlar akşamdan ıslatılmalıdır. Ardından kök kısımları yapraklarından arındırılarak, kabuk kabuk sıyrılır. Yeşil artık kısımlar, örerken araları kapatma işleminde kullanılır.

Bir selenin iskeletini oluşturan “tura”, otların kıvrılarak sıkıştırılmasıyla elde edilir. Kordon yapar gibi bükülen otlar, bükme işleminin ardından iki ucundan düğümleir (Res. 19a-c). Turaya “kıvratacak”²² otun, daha düzgün ve sağlam olması gerekir. Bu yüzden otların kök kısımları bu iş için daha uygundur. Tura-

lar, örülecek selenin yüksekliğine ve çapına göre hazırlanır. Örneğin; küçük bir sele örülecekse 15–20 adet kısa tura, daha büyüğü için 50–60 adet uzun tura kullanmak gerekir. Tek tek örülen turalar, küçük sepetler için ince, büyük sepetler için daha kalın hazırlanır. Üretimin hızlanması için birçok kadın turalarını akşamdan örerler. Sepet örücülüğünde en zor kısım, örücülüğe yeni başlayanların oldukça zorlandığı başlama ve bitirme / kapatmadır. Bu aşamalar bu işte uzmanlaşmış köyün yaşlı kadınları tarafından yapılırken, tura kıvratma ve gövde örgülerini uzatma işleri genç kursiyerler tarafından üstlenilir. Bu çalışmalar tam anlamıyla atölye ruhunu yansıtmaya da, gelenekten gelen köyün yaşlı kadınlarıyla, bu el sanatını öğrenmeye başlayan yeni katılımcılar arasındaki usta çırak ilişkisi de yadsınmaz.

Yapılacak selenin boyutuna göre, önce turaların belirli aralıklarla bir düzleme asılması gerekir. Bu düzlem, dişi sele otunun, ayıklanan yeşil kısımlarından iki sapın üst üste bindirilip kıvrılmasıyla elde edilir (Res. 19d). Turalar, düzleme sık aralıklarla, kıvratılarak ve ortalarından tutturulur. Bu işlem yapılırken kısılan veya kopan ot olursa, yardımcı otlar takviye olarak kullanılır. Yeteri miktarda tura düzleme asıldıktan sonra, bu düzenek, açıkta kalan iki ucun bir kasnak ya da benzeri bir materyalin (şişe, konserve kutusu vb.) çevresine döndürülerek üst üste kıvrılmasıyla sabitlenir (Res. 19e). Bu işlem, işçiliğin en zor kısmı olarak nitelendirilmektedir. Sele örerken düğüm atılmaz, kıvrma ve örme teknikleri kullanılır²³.

Başlangıçtan sonra, yine yardımcı otlar kullanılarak turalar birbirine ulanır ve selenin iskeleti / gövdesi oluşturulur. Bu işlem, saç örgüsü tekniğinin yatay düzlemde uygulanmasına benzetilebilir (Res. 19f). Bu örgülerin sık gözenekli olmasına dikkat edilir, aksi durumda elde edilen ürün defolu olarak adlandırılır. Kalıp ya da kasnak, örgüyle doldukça örülen kısım ileriye doğru kaydırılır (Res. 19g). Örgü, istenilen ebada gelince kapatma işlemine geçilir. Turalar seyreltilerek örmeye devam edilir ve selenin dip kısmı oluşturulmaya başlanır. Dip kısmının tamamlanmasına birkaç sıra kala turalar çiftler çiftler örülerek azaltılmaya devam edilir. Örgüyle doldurulan dip kısmının üzerinde kalan son turalar birbirlerine düğümlenerek kesilir. Dibin ortasında kalan öbek, yeşil saplarla alttan çevrelenerek sıkıca düğümlenir ve örme işleminden arta kalan fazlalıkların hepsi atılır. Selenin

kalıptan kurtarılması için iki gün bekletilip kurtarılması gerekir. Kalıptan kurtarılan selenin dibinde kalan öbek içine doğru ittirilir²⁴ (Res. 15).

Bir selenin örülme süresi, boyutuna, kapaklı ya da motifli olmasına göre değişir. Turaları hazır olmak kaydıyla, örme işinde ustallaşmış birisi günde 5–6 kalemlik (yükseklik: 12 cm, yarıçap: 9 cm) örebilirken, günümüzde çamaşır sepeti olarak da adlandırabileceğimiz büyük sepleri (yükseklik: 100 cm, yarıçap: 70 cm) 2 günde örebilir. Kadınlar, küçük sepelelerin çok el oyaladığını ve örerken ayaklarının arasında ya da dizlerinde sabitleyerek çalışmakta zorlandıklarını, bu sebepten fiziksel olarak çalışması daha kolay orta ve büyük boy sepeleleri örmeyi tercih ettiklerini belirtmektedirler. Kadınlar bu konudaki şikayetlerini kendi deyimleriyle şöyle dile getirmektedir: “*Tepesinde öre öre dizlerime sızı geldi, çaput koysam da otun yaşynan çileyor*²⁵ gene de”.

MOTİFLER

Çalışma bölgemizde sepelelerin süslenmesinde yerel farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. İnce örgüsüyle öne çıkan Gülpınar sepeleleri, renkli çaputların örgü aralarına düğümlenmesiyle bezenirken, Gülağaç ve Demirci sepeleleri, parmak kalınlığında kesilen çaputların turayla beraber sarılıp örülmesiyle bezenir. Bu yöntemle oluşturulan motifler, stilize hayvan başı betimlemesinin yanı sıra daha çok geometrik çizgilerden oluşmaktadır. Bunlar, *deve boynunu*, *koç boynunu*, *eli böğründe*, *şembil*, *top*, *eğrice* (az eğri olan anlamında), *akatma*, *kerekul*, *keser ağzı*, *tek aşık*, *çift aşık* gibi isimler alır (Res. 16). Çalışmamız süresince görüştüğümüz kadınlara motiflerin anlamlarını sorduğumuzda, ortak belleğin bu konu hakkında net bir cevap veremediği, hatta birçoğunun motiflerin isimlerini dahi bilmedikleri saptanmıştır. Genel kanı, nakışların motifin yönüne (akıtma vb.) ya da benzetildiği objeye (deve boynunu vb.) göre adlandırıldıklarıdır²⁶.

İşlevinin yanı sıra güzel renkleriyle dikkatimizi çeken bir başka öğeyse “kolan” olarak anılan oldukça sağlam sele bağlarıdır. Bunlar yün ipliklerden saç örgüsü tekniğinde örülmektedir. Tarladan toplananlar getirilirken, seleyi sırtta yükleyebilmek için bu bağ selenin gövdesine sıkıca bağlanır ve iki ucu göğüs üzerinde tutulur. Böylelikle selenin bir yerden bir yere kolay taşınması sağlanır²⁷ (Res. 17).

İŞLEV

Bölgenin kültürüne, plastik vb. hammaddelerden yapılan mutfak eşyaları girinceye kadar, seceler her evin kiler bölmesinde yerini bulmuştur. Tarlaya yük götürüp getirmekte de kullanılan secelerın asıl işlevi, birer depolama birimi olarak buğday, nohut, fasulye ve mercimek gibi hububatları saklamaktır. Bataklık alanda yetişen sazlar, buldukları ortamın nemini de çeker. Bu özelliği ve örüldükten sonra gözenekli bir dokusunun olması, seletin hava almasını sağlar. Bu nedenle, selelerde depolanan ürün kesinlikle bozulmaz. Fiziksel bir müdahale olmadığı sürece bir seletin ömrünün sınırsız olduğu da belirtilmiştir.

Depolama amaçlı kullanılan secelerın ortalama kapasiteleri 10–15 kile ya da 40–60 şinik²⁸ kadardır. Bu ölçü birimi kapasite olarak bölgesel farklılıklar göstermektedir. Araştırma bölgemizde 1 kile=4 şinik=32 kg buğday, 1 kile=4 şinik= 28 kg arpadır. Dolayısıyla h:1.00m, R:0.70cm boyutlarındaki bir seledede²⁹ 315,413 kg buğday (± 10 kile), 276,948 kg (± 10 kile) arpa depolanabilmektedir.

Araştırmamız süresince, birçok evde secelerın yerlerini plastik, teneke gibi depolama kaplarına bıraktığı ve silindirik gövdelerinin açılarak yer sergisi olarak kullanıldıkları gözlemlenmiştir. Demirci kasabasında yaşayan Kuddusi Demir'in³⁰ evinin kiler bölümü, seceler, kavaktan ve söğütten sepetler, toprak ve bakır kaplar, ölçü kapları, ağırlık birimleri vb. tüm donanımıyla geleneksel kiler ortamının en iyi korunduğu örnek olarak belgelenmiştir. Günümüzde ardiye olarak kullanılan bu oda etnografik malzemeleriyle bir kasaba müzesi olmaya adaydır (Res. 18).

Araştırmamız boyunca bu türden sele ve sepetlerin dışında, söğüt (*Salix spp.*) dallarının az sayıda kavak (*Populus nigra*) ile örülmesiyle oluşturulan sepetlere de rastlanmıştır. Bunlar daha çok yaş ve kuru üzüm ya da kurutulmuş koçanlı mısır saklamakta kullanılmıştır. Söğütün baharda yeni çıkan sürgünlerinin kesilip kurutulması ve kavak dallarının aralara destek olarak kullanılmasıyla örülen bir başka örnek de “götürüm selesi” olarak adlandırılmaktadır. Bunlar ahırdan hayvan dışkısını / tersisini taşımakta kolaylık sağlamıştır. Bu secelerın genelde erkekler tarafından örüldüğü belirtilmektedir. Bu seceler örülürken bağlama yerlerinde, ip olarak kurban ya da ölen atların derilerinden yapılan sırımlar

kullanılmıştır. Bir başka örnek de hayvanın sırtına atıldığında heybe gibi kullanılabilen “selevir”dir. Selevir yumuşak hasır otundan örülür ve genelde tarlaya götürülecek gübrenin taşınmasında kullanılır.

SEPETÇİLİK KURSU VE PAZARLAMA

Giderek kaybolmaya yüz tutan bu el sanatının yeniden gündeme gelmesini ve o zamandan günümüze geçen aşamaların hikayesini, Aksaray Gülağaç Halk Eğitim Merkezi Müdürü Bünyamin Eke ve yüzey araştırmaları sırasında çevreyi çok iyi tanıyan Gülpınarlı Hasan Şal'ın eşliğinde tarayan Prof. Dr. Sevil Gülçür'un ağzından öğrendik. Benim de şahit olduğum üzere Gülçür'un selelerle ilk tanışması Şal ailesinin depo olarak kullandığı çok gözlü kemerli yapıda olmuştur. İçlerine tarım ürünlerinin basıldığı, değişik boyutlardaki selelerle bir kenarda duran hasırın işlevselliği ve örgülerindeki incelik hemen dikkati çekmiş, bunları kim yaptı sorusuna da evin hanımının “el emeği göz nuru” olduğu yanıtı alınmıştır.

Cumhuriyet'in 75. Yılı etkinlikleri kapsamında, Ankara'da bir İller Sergisi düzenlenmiştir. O dönemin Gülağaç Kaymakamı Sayın Mehmet Aktaş, Gülağaç İlçesi'deki kültürel etkinlikleri temsil etmek üzere Gülçür'dan Güvercinkayası kazısına ait birkaç resim istemiştir. Gülçür, bu konuşma sırasında sergiye daha başka nelerin gönderileceğini öğrenmek istemiş, her yerde bulunabilecek halı, kilim vb. eşyanın yerine, yöreye özgü Hasan Şal'ın evinde bulunan selelerin gönderilmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir.

Hasan Bey'in evinden alınarak Ankara'ya gönderilen seleler, sergiyi gezen bir giyim firmasının yetkililerinin ilgisini çekmiş, stanttaki yetkililerden selelerin nasıl temin edebileceği konusunda bilgi alarak, kendilerine örnek seleler gönderilmesi talebinde bulunmuşlardır. Konu, Gülağaç Halk Eğitim Merkezi Müdürü Bünyamin Eke'ye iletilmiştir. Yörede bu zanaatı sürdüren kimse bulunmadığından, Eke bir ara çözüm olarak ablasına on adet örnek sele ördürmüştür. Bu seleler, kaymakamın gözetiminde fiyatlandırılarak söz konusu firmaya gönderilmek üzere bir mühendise teslim edilmiştir. Aracı olan bu mühendisin belirlenen fiyatlar üzerinde oynamasıyla, firma fiyatları yüksek bulup talebini geri çekmiştir. Serginin nasıl geçtiğini ve selelerin ilgi çekip çekmediğini öğrenmek isteyen Gülçür, konunun bir

aracı tarafından saptırıldığını öğrenince İstanbul'da firmanın satın alma yetkilileriyle kişisel imkanlarını kullanarak irtibata geçmiştir. Tüm çabalarına karşılık, olumlu bir cevap alamamıştır. Bu sırada, Demirci Kasabası'nda bir kurs başlatılmıştır. Gülçür, kursta örülen sele sepetlerin resimlerini temin ederek, ürünlerin aynı yıl Art ve Dekor Dergisi'nde yayınlanmasını sağlamıştır. Selelerin temin edileceği adres olarak da Gülağaç Kaymakamlığı'nın adresini vermiştir. Bu yazıyla ilgilenen Ankara Çiçekçiler Derneği, sepetler için başvuruda bulunmuşsa da, fiyatta anlaşamadığı ve elde yeterli ürün bulunmadığı için bu talep geri çevrilmek zorunda kalmıştır. Gülağaç Halk Eğitim Müdürlüğü, 1998 yılından başlayarak, kadınlara bir ücret karşılığı üretim yaptırdığı kursları aksatmadan sürdürmüştür.

Daha sonraki yıllarda kursların açıldığını Gülçür'dan öğrenen Ertuğ kursu ziyaret etmiş ve Ayman tarafından, National Geographic³¹ dergisinde selelerin yayınlanmasını sağlamıştır. Dergiye üye olan, Ziraat Bankası Konya Bölge Müdürü'nün selelerle ilgili yayını görüp, Aksaray Ziraat Bankası Müdürü'nü aramasıyla ürünlerin pazarlanmasında yeni bir adım atılmıştır. Bu konunun Bünyamin Eke'ye ulaşmasıyla ilk siparişler alınmıştır. Bu süreçten sonra Halk Eğitim Müdürlüğü kendi imkanlarıyla seleleri ördürmeye ve pazarlamaya başlamıştır. İşi bilen kişi sayısının yetersizliği ve gençleri bu işe teşvik etmek için gerekli altyapının olmayışı, talebe cevap verme konusunda sıkıntı yaratmıştır.

Bu çalışmaların profesyonel bir çatı altında toplanabilmesi için yeni çıkış yolları aranmış ve maddi kaynak temin edebilmek için, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) kapsamında bir proje hazırlanmıştır. Aralık 2006'da projenin kabul edilmesi ve 18 bin TL'lik bir ödeneğin kuruma aktarılmasıyla hazırlık çalışmaları başlatılmıştır. Ocak 2007 yılında açılması gereken kurs, gerek mevsiminden önce otun toplanamayışı, gerek usta öğreticinin bulunamayışından, 2007 yılı Nisan ayında açılabilmiştir. Usta öğretici arayışında, bu işi bilen bölgenin yaşlı kadınlarıyla yapılan görüşmelerden olumlu sonuç çıkmamıştır. Bu durum bölge dışından birini bulmayı gerekli kılmıştır. Eke tarafından yapılan bir internet taramasıyla, Kayseri Develi ilçesi Sindel Köyü'nden, aynı ottan (*Typha latifolia* L.) farklı bir teknikle sele sepet ören Süleyman Ilıpınar'a³² ulaşılmıştır. Ilıpınar, Kayseri Develi Halk Eğitim Müdürlüğü'nün de katkılarıyla gerekli görüşmeler yapıla-

rak, 6 aylık bir kurs programı için Aksaray Gülağaç Halk Eğitim Merkezi'ne usta öğretici olarak davet edilmiştir. Ilıpınar, kışın da örme işini sürdürdüğü için, yeterli miktarda otu evinin damında depolamıştır. Kursun başlatılması için gerekli olan hammadde sıkıntısı bu otların satın alınıp Gülağaç'a nakledilmesiyle çözülmüştür. Ekoloji Magazin dergisinde yer alan bir yayın da bu çalışmaların tanıtımına katkıda bulunmuştur (Yolcu 2008).

Kursun öncelikli amacı, yerel örgü tekniğini hiç bilmeyen insanlara öğretmek bu geleneğin korunmasını ve aktarılabilir olmasını sağlamaktır. Çoğunlukla genç kızların rağbet gösterdiği ilk dönem kursunda, kursiyerler bölgenin örgü tekniğinin yanı sıra Develi'deki örgü tekniğini de öğrenme şansını yakalamışlardır. 2008 yılında İl Kültür Müdürlüğü, 2009 yılında da halen devam etmekte olan İş-Kur ortaklığıyla yeni dönem kursları açılmıştır. Kursların sürdürülebilir olması için, rutin olarak ot toplama zamanında gerekli hammadde depolaması yapılmaktadır.

Kurslar 25 kişilik kontenjanla sınırlandırılmaktadır. Günde 8 saat süren, 304 saatlik programın sonunda kursiyerlere meslek kursu sertifikası verilmektedir. Katılımcıların bu işi öğrenip yaşatmaktan çok, işin parasal yönüyle ilgilenmeleri, süreç içinde bazı sıkıntılara yol açmaktadır. Yaptıkları ürün karşılığı belli bir ücret alan kursiyerlerin, bazen işin hilesine kaçıp işi gereği gibi yapmadıkları, böylelikle kaliteyi düşürdükleri de söylenmektedir. Bu durum, kalite kontrol mekanizmasının devreye girmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla imalat sürecinin daha sağlıklı işleyebilmesi için, başlangıcından pazarlanmasına kadar yetersiz kalınan konuların uzman kişilerce denetlenmesi gerekmektedir.

Kurstaki iş çıkarma kapasitenin talepleri karşılayamadığı durumlarda Gülpınar, Gülağaç ve Demirci'de bu işi bilen yaşlı kadınlara, ya da eski kursiyerlere Gülağaç Halk Eğitim Merkezi aracılığıyla iş verilmektedir. Gerekli tüm malzeme kadınlara ulaştırılmakta, ücretlerse okul aile birliği tarafından harcamaya pusulası düzenlenerek ödenmektedir. Satış yapılan mallar için bağış makbuzu kesilerek alınan paralar, okul aile birliğinin kasasına konulmaktadır.

Gelenekte çok yaygın olmayan kapaklı seleler, günümüzde pazarlanırken büyük rağbet görmektedir. Bunlar, protokolda hediye olarak verilerek bölgenin tanıtımına da katkı sağlamaktadır. Bölge dışından

gelen taleplerin yanı sıra iç piyasadan da ilgi günden güne artmaktadır. Ceviz, kavrulmuş kabak çekirdeği gibi kabuklu yemişleriyle ünlü Aksaray'da, şehir merkezindeki birçok yemişçi dükkanının önü bu selelerle bezenmektedir.

Geleneksel formların yanı sıra modernize edilmiş ve çeşitli ihtiyaçlara cevap verebilecek yeni formlar da atölyelerde yerini almaya başlamıştır. Dileğimiz bu çok işlevsel organik ürünlerin, salt dekorasyon amaçlı kullanımdan öte, geleneksel depolama işlevleriyle de modern mutfak ve kilerlerde hak ettikleri öneme kavuşmalarıdır.

KATKI BELİRTME

Güvercinkayası ve Çevre Araştırmaları Projesi kapsamında gerçekleştirilen çalışmamızda başta Gülağaç Halk Eğitim Merkezi Müdürü Bünyamin Eke

olmak üzere, Gülağaç Öğretmen Evi çalışanlarından Yusuf Ünlüer'e, Güzelyurt İlçesi'nden Kadir Gök'e, Demirci Kasabası'ndan Recep Sırlı, Fatih Sırlı ve Gülseren Bozrak'a, Çatalı Köyü'nden Fatma Emekli'ye, fotoğraf ve video kayıt çekimlerinde katkı sağlayan kameraman Uğur Oğuz ve Arkeolog Barış Eser'e, ses kayıtlarını çözümleyen İ.Ü. Arkeoloji Bölümü öğrencileri Anıl Özdemir ve Deniz Ögçe'ye, teknik çizimleri büyük bir özveriyle gerçekleştiren tasarımcılar Hacer ve Hamiyet Çaylı'ya, kaynakçaya katkıda bulunan Arkeolog Burak Falay'ın yanı sıra çalışmaya katılarak bizlere evlerini açan tüm yöre sakinlerine desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Yüzey araştırmaları sırasında engin bilgilerinden yararlandığımız ve bizleri ilk olarak selelerle tanıştıran Gülpınar Kasabası sakinlerinden Hasan Şal'ı da bu vesileyle bir kez daha rahmetle anarız.

NOTLAR

- 1 (Esin 1998, 1996), (Esin ve Harmankaya 1999a,b).
- 2 Kapadokya bölgesi ile ilgili bilgi için bkz.: (Sözen 1998).
- 3 Yollar ve tarihi coğrafya için bkz.: (French 1981: Har. 2,5,6), (Hild 1977: 41,48-49, Har.2), (Konyalı 1974: 147-149), (Ramsay 1890: 26-28, 38, 74).
- 4 Konuyla ilgili bilgi için bkz.: (Öztan 2007, 2003, 2002).
- 5 (Koşay 1977, 1952, 1939, 1932), (Koşay ve Ülkü 1962), (Koşay ve Kılıç 1965), (Arık 1947), (Kökten 1949).
- 6 (Alpöge 1971), (Koyunlu 1976, 1982, 1979, 1976), (Kuban 1970), (Peters 1982, 1979, 1976, 1972).
- 7 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: (Ertuğ - Yaraş 1997) ve (<http://etnofertug.blogspot.com>).
- 8 Bölgenin kil ve kil türleri ile ilgili bilgi için bkz.: (Seyhan 1972).
- 9 Aksaray tarihi ve civar yerleşmeleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz.: (Konyalı 1974).
- 10 Güncel bilgiler web sayfasından alınmıştır, bkz.: <http://apsari-catalısu.com/akoy.htm>
- 11 www.demircikasabasi.com.tr
- 12 www.guzelyurt-belediyesi.com/main.aspx
- 13 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: (Güner 1988).
- 14 1962-1973 yılları arasında Bafra Çetinkaya köprüsünden alınan 300'den fazla çökel örneğinden elde edilen sonuçlara göre, Kızılırmak'ın ortalama olarak % 26 kum, % 74 kil ve silt taşıdığı, deltanın kuzeyinde bulunan ince kum, kum, silt ve siltli kum birikiminden oluşan tipik delta ve deniz kıyısı çökelilerinin Kuaternere ait olduğu ve burada zeminden alınan örneklerin % 20-72 silt ve % 28-80 kum içerdiği belirtilmektedir.

tedir (Yılmaz 2005: 228).

- 15 Çalışma alanlarımızda yapılan görüşmelerde de Avanos'tan at arabası ve eşeklerle gelen satıcılardan sıkça bahsedilmiştir.
- 16 Sulandırılmış yoğurt sürülerek çömleğin ateşte yakılması işlemidir. Yoğurt yerine yumurta, süt ve yağdan oluşan bula-maç da, yakma işleminde kullanılan karışımlar arasında yer almaktadır.
- 17 Buğday için ambarlarda veya kilerde özel yapılmış alanlar yer almaktadır. Kil kaplarda buğday depolanmamaktadır.
- 18 Elde edilen sonuçlar, cm³ cinsinden olduğu için litre cinsine çevrilerek katalogda yer verilmiştir. Ölçü birimlerinin çevrilmesinde web sayfasından yararlanılmıştır, bkz.: <http://www.convertworld.com/tr/hacim/Galon.html>
- 19 Kapasite ölçümleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: (Çaylı 2009: 121-123).
- 20 Verilen bilgilere göre, yaklaşık 7 kg üzümden 1kg pekmez üretilmektedir. 3 kg sirke ise 1 kg üzümde elde edilmektedir.
- 21 Bu konudaki katkılarından dolayı Uzman Songül Altınışağı'ya (İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü) teşekkür ederiz.
- 22 Kıvrırmak: Örne işleminde kullanılan otların bükülerek üst üste döndürülmesi.
- 23 Rukiye İn, Yaş: 76/Demirci, 27.09.2009 tarihli görüşme.
- 24 Fadime Yıldız, Yaş: 60/Demirci, 29.09.2009 tarihli görüşme.
- 25 Çilemek: Nemlenmek, ıslanmak.
- 26 Senem Solak, Yaş: 65/Demirci, 29.09.2009 tarihli görüşme.
- 27 Aşire Us, Yaş: 55/Demirci, 14.08.2009 tarihli görüşme.

²⁸Genellikle tahıl ölçmede kullanılan belirli hacimdeki ölçü kapları, bkz.: <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

²⁹Silindir hacmi = $V = \pi r^2 x h = 3.14 \times 0.35^2 \times 1.00 = 0.38465 m^3 = 384.65 lt.$
Buğday; 1lt. 820 gr. ise, 384.65 lt., 315413 gr. } 315.413kg
Arpa; 1lt. 720 gr. ise, 384.65 lt., 276948 gr. } 276.948 kg

³⁰Kuddusi Demir, Yaş: 87/Demirci, 26.09.2009 tarihli ziyaret.

³¹(Ayman 2007).

³²Süleyman Ilıpınar, yaşadığı yöreye has bir teknikle sepet ören ve geçimine katkıda bulunan, zanaatında usta bir kişidir. Bilgi için bkz.: <http://etnofertug.blogspot.com/>

KAYNAKLAR

Alpöge, A., 1971.

“Keban Bölgesinde Anonim Mimarisi Çalışmaları 1960”, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*: 131–134. ODTÜ Keban Projesi Yayınları I:2.

Arık, R.O., 1947.

“Arkeoloji ve Onunla İlgili Bilimler”, *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*: 13–37. C.H.P. Halkevleri Yayınlarından Kılavuz Kitapları XXI.

Ayman, O., 2007.

“Yeniden Doğan Sepetler”, *National Geographic* Aralık: 54.

Balkan-Atlı, N., D. Binder ve M.C. Cauvin, 1999.

“Obsidian: Sources, Workshops and Trade in Central Anatolia”, M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.) *Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilisation. New Discoveries*: 133–145. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Buitenhuis, H., 1999.

“A first note on the faunal remains of Güvercinkaya”, *Anatolica* 25: 64–69.

Cirik, S., 1993.

“Sulak Alanlar”, *Ekoloji* 7: 50–51.

Cooper, E., 1978.

Seramik ve Çömlekçilik. Remzi Kitabevi Yayınları.

Çaylı, P., 2009.

Güvercinkaya 14 Numaralı Evin Çanak Çömlek Verilerinden Yola Çıkarak Yerleşme Düzeni ve Toplumsal Yapılanmanın Değerlendirilmesi. İstanbul Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi).

Ertuğ, F., 2006.

Turkey, “Baskets of The World”, *The Social Significance of Plaited Crafts*: 673–679. Proceedings of the IV. International Congress of Ethnobotany (ICEB 2005) Yeditepe University, Ege Yayınları.

Ertuğ, F., 2004.

“Pottery production at Uslu in the Elazığ region”, T. Takaoğlu (yay.) *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia I*: 77–96. Ege Yayınları.

Ertuğ, F., 1998.

“Anadolu’da Bir Etnoarkeoloji ve Etnobotanik Çalışması”, G. Arsebük, M. Mellink ve W. Shirmer (yay.) *Karatepe’deki Işık Halet Çambel Anı Kitabı*: 325–338. Ege Yayınları.

Ertuğ-Yaraş, F., 1997.

An Ethnoarchaeological Study of Subsistence and Plant Gathering in Central Anatolia, Turkey. Washington University, St. Louis, University Microfilms, Ann Arbor (Ph.D. diss.).

Esin, U., 1998.

Paleolitik’ten İlk Tunç Çağı’nın Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası”, M. Sözen (yay.) *Kapadokya*: 62–123. Ayhan Şahenk Vakfı.

Esin, U., 1996.

“Onbin Yıl Öncesinde Aşıklı: İç Anadolu’da Bir Yerleşim Modeli”, Y. Sey (yay.) *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme*: 31–42. Tarih Vakfı Yayınları.

Esin, U., 1993.

“Gelveri – Ein Beispiel für die kulturellen Beziehungen zwischen Zentralanatolien und Südosteuropa während des Chalkolithikums”, *Anatolica* 19: 47–56. Special Issue on Anatolia and The Balkans Symposium.

Esin, U. ve S. Harmankaya, 1999a.

“Aşıklı Höyük Kazısı 1997”, *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı I*: 101–114. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Esin, U. ve S. Harmankaya, 1999b.

“Aşıklı”, M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.) *Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilisation. New Discoveries*: 115–132. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- French, D., 1981.
Roman Roads and Milestones of Asia Minor I. The Pilgrims Road. BAR Int. Ser. 105.
- Gülçur, S., 2008.
“Gelveri Yüksekkilise 2007 Sondaj Çalışması”, *Türk Eski Çağ Enstitüsü Haberler Bülteni* 25: 22.
- Gülçur, S., 2004.
“Güvercinkayası: The Black/Dark Burnished Pottery: A General Overview”, *TÜBA-AR* 7: 141-164.
- Gülçur, S., 1997.
“Güvercinkayası: Eine vorgeschichtliche Felsrückensiedlung in Zentralanatolien”, *Anatolica* XXIII: 85-110.
- Gülçur, S., 1996.
“Western Cappadocia. Distributions of Mounds and Flat-Settlements”, A. Dinçol (yay.) *Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler)*: 197-210. Ege Yayınları.
- Gülçur, S., P. Çaylı, I. Demirtaş ve C. Wawruschka, 2010.
“İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2008 Yılı Yüzeysel Araştırması”, *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*: 319-332. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gülçur S. ve Y. Kiper 2009.
“Gelveri-Yüksekkilise 2007 Yılı Sondaj Çalışması”, *XXX. Kazı Sonuçları Toplantısı 4*: 285-296. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gülçur, S. ve C. Fırat, 2005.
“Spatial Analysis of Güvercinkayası, a Middle Chalcolithic Hilltop Settlement in northwestern Cappadocia: a preliminary Report”, *Anatolia Antiqua* XIII: 41-52.
- Güner, G., 1988.
Anadolu’da Yaşamakta Olan İlk Çömlekçilik. Akbank Yayınları.
- Hamzaoğlu, E. ve A. Aksoy, 2006.
“Sultansazlığı Bataklığı Halofitik Toplulukları Üzerine Fitososyolojik Bir Çalışma (İç Anadolu-Kayseri)”, *Ekoloji* 60: 8-15.
- Hild, F., 1977.
Das Byzantinische Straßensystem in Kappadokien. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist.Klasse, Denkschriften 131, Veröffentlichungen der Kommission für die Tabula Imperii Byzantini 2.
- Konyalı, İ.H., 1974.
Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi. Fatih Yayınları.
- Koşay, H.Z., 1977.
Pulur (Sakyol) Köyünde Etnografya ve Folklor Araştırmaları. D.Arısan Günay (yay.), Keban Projesi Yayınları II:2.
- Koşay, H.Z., 1952.
“Türkiye’de Eski Medeniyetlerin Maddi Kültürde Temadisi”, *IV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler*: 214-215. Türk Tarih Kurumu Yayınları IX:4.
- Koşay, H.Z. (haz.), 1939.
Etnografya ve Folklor Kulavuzu, Macarca Neşriyata İstinaden. Cumhuriyet Halk Partisi Kitaplar: 5.
- Koşay, H.Z., 1932.
Halk Bilgisi Kulavuzu. Ayyıldız Matbaası.
- Koşay, H.Z. ve S. Kılıç, 1965.
“Güzelova (Erzurum) etnografyası ve folkloruna dair notlar”, *Türk Etnografya Dergisi* 6: 66-89.
- Koşay, H.Z. ve A. Ülkü, 1962.
“Çanak - Çömlek İmalathaneleri”, *Türk Etnografya Dergisi* 5:89-95.
- Koyunlu, A., 1982.
“Munzuroğlu Köyü Yerleşmesi Konut Yapıları ile İlgili Gözlemler”, *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*: 233 - 247. ODTÜ Keban Projesi Yayınları I:7.
- Koyunlu, A., 1979.
“Elazığ Ağmezra Köyü’nde Değirmen Yapısı ve Yapım Özellikleri”, *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*: 143-149. ODTÜ Keban Projesi Yayınları I:6.
- Koyunlu, A., 1976.
“Etnohistoya Yönünden Elazığ Munzuroğlu Köyünde Bir Evin İnceleme Denemesi”, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*: 215-218. ODTÜ Keban Projesi Yayınları I:5.
- Kuban, D., 1970.
“1968 Yazında Keban Barajı Bölgesinde Köy Mimarisi İncelemeleriyle İlgili Ön Rapor”, *Keban Projesi 1968 Yaz Çalışmaları*: 173-177. ODTÜ Keban Projesi Yayınları I:I.
- Kökten, K., 1949.
“Anadolu’da Prehistorik Adamların Kullandıkları Malzeme ve Ele Geçen Bazı Maddi Kültür Belgelerinin Etnografya Yolu ile İzahı”, *Belleten* 50: 331-337.
- Özdoğan, M., 2002.
“Çanak Çömlek Teknolojisi”, *ARKEOATLAS* 1: 98.
- Özdoğan, M., 1996.
“Kulübeden Konuta: Mimarlıkta İlkler”, Y. Sey (yay.) *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme - HABİ-TAT II*:19-30. Tarih Vakfı Yayınları.
- Öztan, A., 2007.
“Köşk Höyük: Niğde-Bor Ovası’nda Bir Neolitik Yerleşim”, M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.) *Türkiye’de*

Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular: 223–236. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Öztan, A., 2003.

“A Neolithic and Chalcolithic settlement in Anatolia: Köşk Höyük”, *Colloquium Anatolicum* 2: 69–86.

Öztan, A., 2002.

“Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar”, *TÜBA-AR* 5: 57–62.

Peters, E., 1982.

“Keban Yöresinde Kırsal Yapı Biçimleri”, *Keban Projesi 1974–1975 Çalışmaları*: 201–215. ODTÜ Keban Projesi Yayınları I:7.

Peters, E., 1979.

“Altınova Halk Mimarlığında Erzak Saklama”, *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*: 127–131. ODTÜ Keban Projesi Yayınları I:6.

Peters, E., 1976.

Alışam Ein Beitrag zur Anonymen Kerpiç – Architektur in Ostanatolien. Institut für Bauen und Planen in Entwicklungsländern.

Peters, E., 1972.

“Altınova’daki Kerpiç Evler”, *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*: 163–171. ODTÜ Keban Projesi Yayınları I:3.

Ramsay, W.M., 1890.

The Historical Geography of Asia Minor, Royal Geographic Society. Supplementary Papers IV.

Rice, P.M., 1987.

Pottery Analysis a Sourcebook. The University of Chicago Press.

Seçmen, Ö. ve E. Leblebici, 1997.

Türkiye’nin Sulak Alan Bitkileri ve Bitki Örtüsü. Ege Üniversitesi Yayınları.

Seyhan, İ., 1972.

Kaolin, Bentonit, Kil ve Tuğla-Kiremit Toprakları Jeolojisi. M.T.A. Enstitüsü Yayınları Eğitim Serisi: 13.

Sözen, M. (yay.), 1998.

Kapadokya. Ayhan Şahenk Vakfı.

Tanker, N., M. Koyuncu, S., Kurucu, 1989.

Ürgüp, Göreme and Ihlara Plants and Landscape. Çankaya Rotary Kulübü.

Tekin, H., 2005.

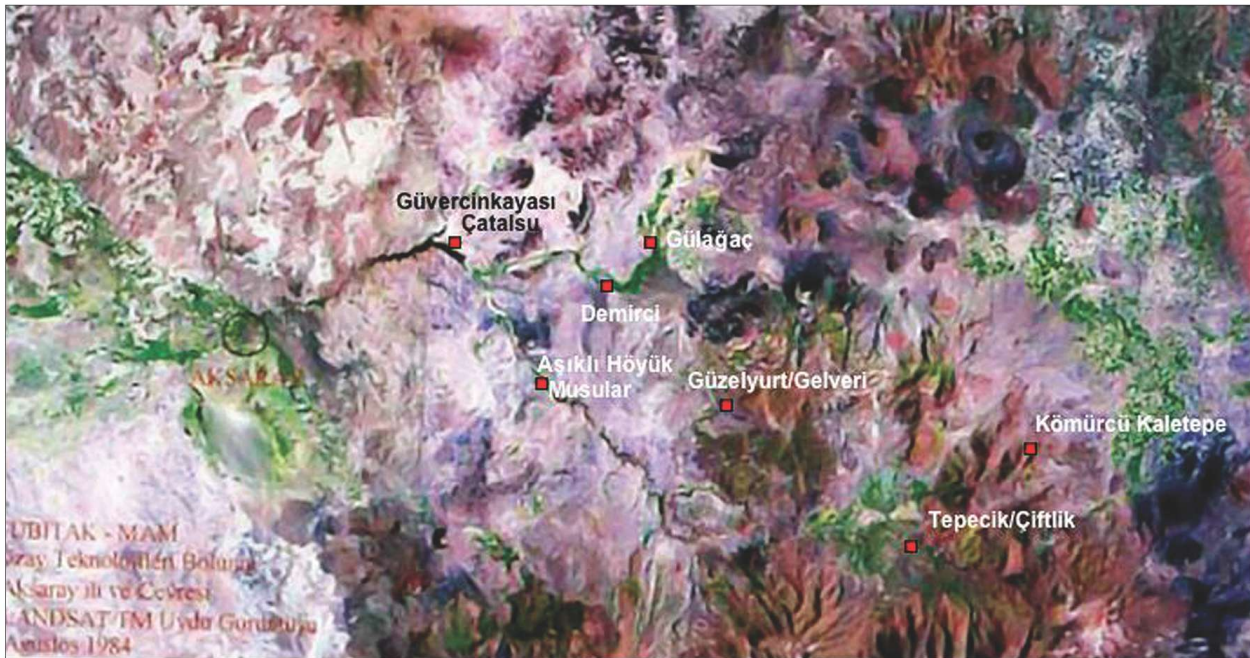
“Yeni Buluntuların Işığı Altında Anadolu’da Hassuna ve Samarra Seramiğinin Yayılımı Üzerine Bir Gözlem”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 22/1: 183–202.

Yılmaz, C., 2005.

“Kızılırmak Deltası’nda Meydana Gelen Erozyonun Coğrafi Analizi”, *Turqua* V: 227–234. Türkiye Kuvaterner Sempozyumu 2–5 Haziran 2005.

Yolcu, S., 2008.

“Aksaray Gülağaç’ta Tekrar Canlandırılan Bir El Sanatı: Sepetçilik”, *Ekoloji Magazin: Doğa, Çevre ve Kültür Dergisi* 19: 88–89.

Res.1. İstanbul Üniversitesi arkeolojik kazı alanları, etnoarkeoloji ve sözlü tarih uygulama merkezleri

Res.2. Güvercinkayası 2009 kazısı, iç kale ve aşağı yerleşmenin havadan görünümü

Res.3. Muharrem Vurgun'un çömlek atölyesi (Güzelyurt - Gelveri)

a- Fırın Evcığı

b- Fırın içi

Res.4. Halen kullanılabilir durumdaki çömlekçi fırınları (Güzelyurt - Gelveri)

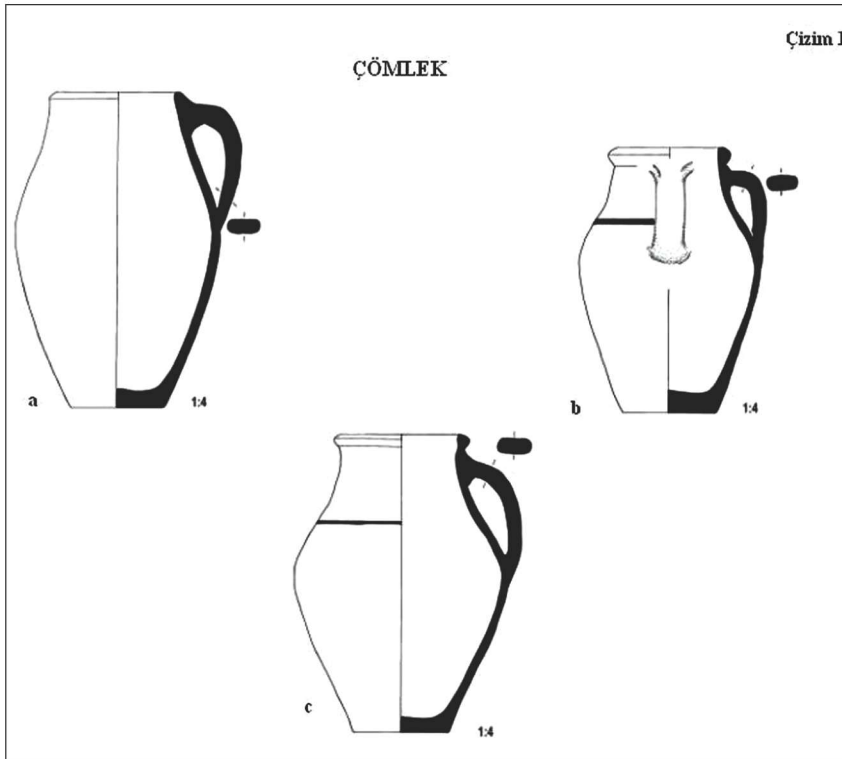
Res.5. Memiş Finans'ın evindeki toprak kaplar (Demirci Kasabası)

Res.6.
Fatma Emekli'nin
kilerindeki tıka ve
elektrikli yayık
(Çatalsu)

Res.7.
Naile Koyuncu'nun
kiler odasından
detay
(Güzelyurt- Gelveri)

Res. 8. Çömlekler

8a: Ağız çapı: 13 cm,
Yükseklik: 33cm
Kapasite: 6,6 lt

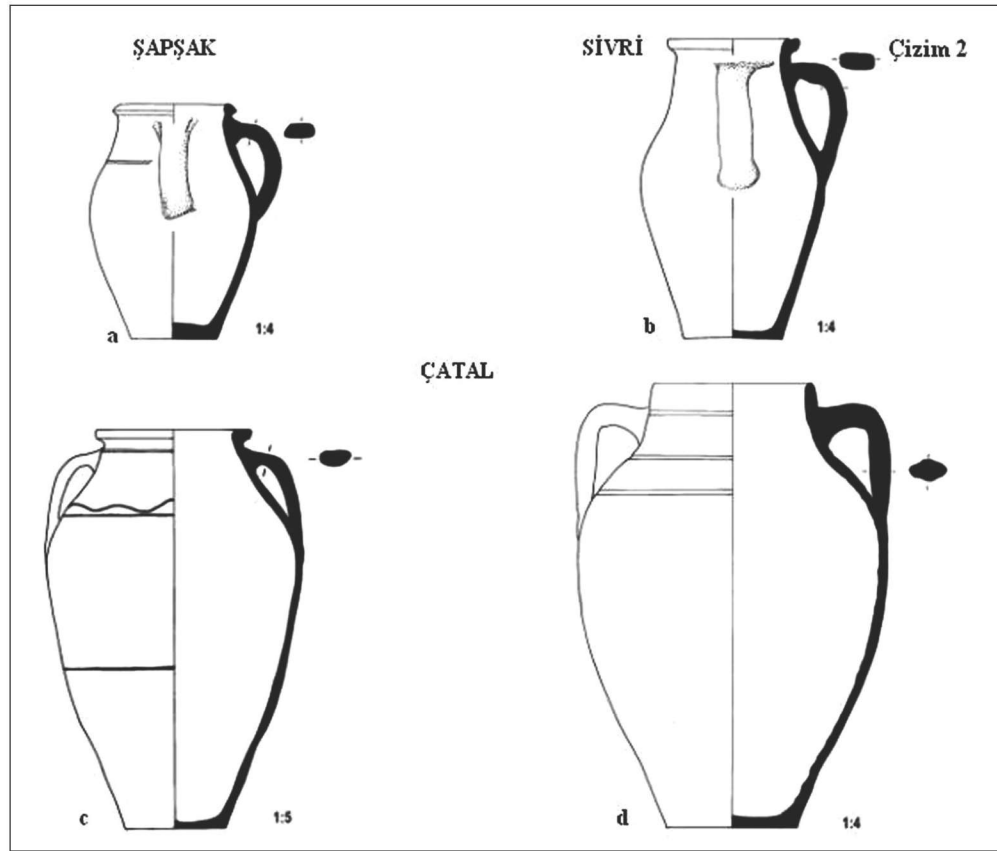
Tanım: Kiremit renk hamurlu, çark işi Gelveri malıdır. Dışta hafif kalınlaştırılmış dudaklı, kısa boyunlu, hafif karınlı, dikey, geniş, tek kulplu ve düz dipli çömlek.

8b: Ağız çapı: 11,5 cm,
Yükseklik: 28 cm
Kapasite: 4,2 lt

Tanım: Sarımsı açık kahverengi hamurlu, kireç ve taşçık katkılı çark işi Avanos malıdır. Omuz üzerinde ince koyu kahverengi bant boya bezelidir. Dışta kalınlaştırılmış dudaklı, kısa boyunlu, hafif karınlı, geniş, dikey tek kulplu ve düz dipli çömlek.

8c: Ağız çapı: 12 cm,
Yükseklik: 31,5 cm
Kapasite: 6,3 lt

Tanım: Kahverengimsi kırmızı renk hamur kum, kireç ve taşçık katkılı çark işi Gelveri malıdır. Omuz üzerinde ince siyah bant halinde boya bezemeli. Dışta kalınlaştırılmış dudaklı, kısa boyunlu, şişkin karınlı, geniş, dikey, tek kulplu ve düz dipli çömlek.

Res. 9. Şapşak, sivri ve çatal

9a:

Ağız çapı: 10 cm,
Yükseklik: 21,5 cm
Kapasite: 2 lt

Tanım: Sarımsı açık kahverengi hamurlu, çark işi Gelveri malıdır. Omuzda ince bant halinde yivli, dışta kalınlaştırılmış dudaklı, kısa boyunlu, hafif karınlı, geniş, dikey tek kulplu ve düz dipli çömlekçik.

9b:

Ağız çapı: 12 cm,
Yükseklik: 27 cm
Kapasite: 2,9 lt

Tanım: Açık kahverengi hamurlu, çark işi Avanos malıdır. Dışta hafif kalınlaştırılmış dudak üzeri yivlidir. Dar, kısa boyunlu, hafif karınlı, geniş, dikey, tek kulplu ve düz dipli çömlekçik.

9c:

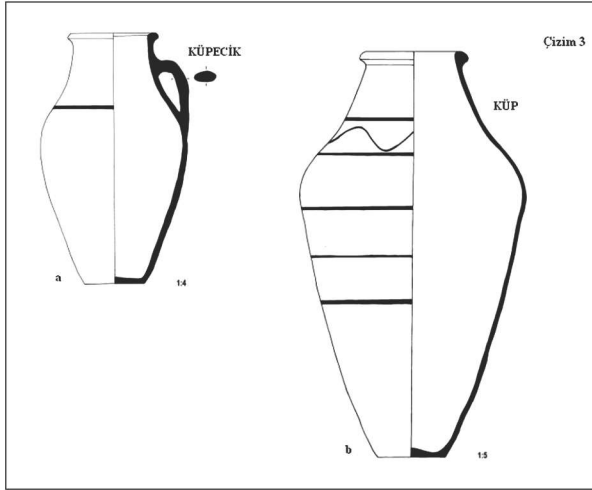
Ağız çapı: 17 cm,
Yükseklik: 45 cm
Kapasite: 14,7 lt

Tanım: İç ve dış pembemsi kırmızı hamurlu, taşçık, kireç ve kum katkılı, çark işi Gelveri malıdır. Omuz üzerinde bant ve dalga halinde, gövdenin alt kısmında ince bant şeklinde kahverengi boya bezek yer almaktadır. Dışta kalınlaştırılmış dudaklı, kısa geniş boyunlu, hafif şişkin omuzlu, dibe doğru daralan gövdeli, çift, dikey, geniş kulplu ve düz dipli kap, iki parça halinde yapılmıştır.

9d:

Ağız çapı: 15 cm,
Yükseklik: 42,5 cm
Kapasite: 11,8 lt

Tanım: Kahverengimsi kırmızı renk hamurlu, dış yüzey düzeltilmiş, içi ve boyun kısmı yeşil sırlı, taşçık, kireç, kum katkılı çark işi Avanos malıdır. Düz dudaklı, kısa silindirik boyunlu, şişkin karınlı, dibe doğru daralan gövdeli, çift dikey kulplu ve düz dipli kaptır.

Res. 10. Küpecik ve küp

10a:

Ağız çapı: 14 cm, Yükseklik: 43,5 cm

Kapasite: 11 lt

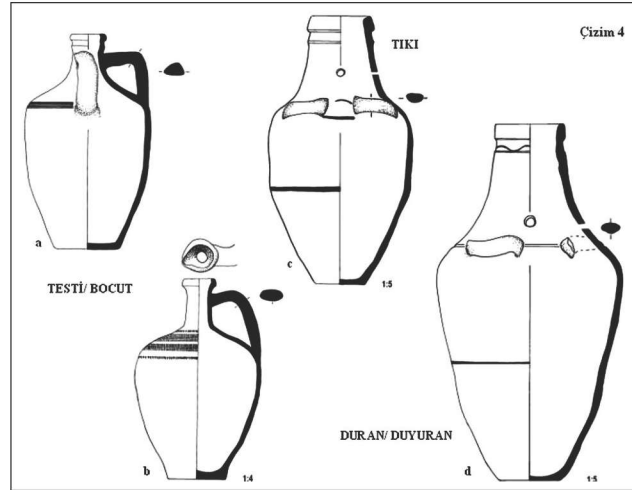
Tanım: Pembemsi kırmızı renk hamur, taşçık, kum, kireç katkılı çark işi Gelveri malıdır. Omuz üzerinde siyah bant boya bezek yer alır. Dışta kalınlaştırılmış dudaklı, uzun boyunlu, hafif şişkin karnı, dibe doğru daralan gövdeli, tek, dikey, geniş kulplu ve düz dipli.

10b:

Ağız çapı: 23 cm, Yükseklik: 90,6 cm

Kapasite: 83,2lt

Tanım: İç ve dış pembemsi kırmızı renk hamur, taşçık, kum kireç katkılı çark işi Gelveri malıdır. Omuz hizasından dibe doğru ince bant ve dalga siyah boya bezelidir. Dışta kalınlaştırılmış dudaklı, geniş, kısa boyunlu, şişkin omuzlu, dibe doğru daralan gövdeli, düz dipli. Üç parça halinde yapılmıştır.

Res. 11. Testi/bocut, tiki ve duran/duyuran

11a:

Ağız çapı: 5 cm, Yükseklik: 34,5 cm

Tanım: Krem renk hamurlu çark işi Avanos malıdır. Dışta kalınlaştırılmış dudaklı, kısa silindirik boyunlu, şişkin omuzlu, dibe doğru daralan gövdeli, üçgen kesitli, dikey, tek kulplu düz dipli testi.

11b:

Ağız çapı: 5 cm, Yükseklik: 32 cm

Tanım: Kahverengimsi kırmızı renk hamur, kireç, kum ve ince taşçık katkılı çark işi Gelveri malıdır. Düz dudaklı, aktacaklı ağızlı, dar, silindirik, uzun boyunlu, şişkin karnı, dikey, geniş, tek kulplu ve düz dipli testi. Omuz üzerinde geometrik şekilli, baskı bezeme yer almaktadır.

11c:

Ağız çapı: 12cm, Yükseklik: 55 cm

Tanım: İç ve dış açık kahverengi hamurlu, taşçık, kum, kireç katkılı çark işi Avanos malıdır. Basit düz dudaklı geniş uzun boyunlu, geniş şişkin karnı, yatay, çift kulplu ve düz dipli küçük yayık. Üç parça halinde yapılmıştır.

11d:

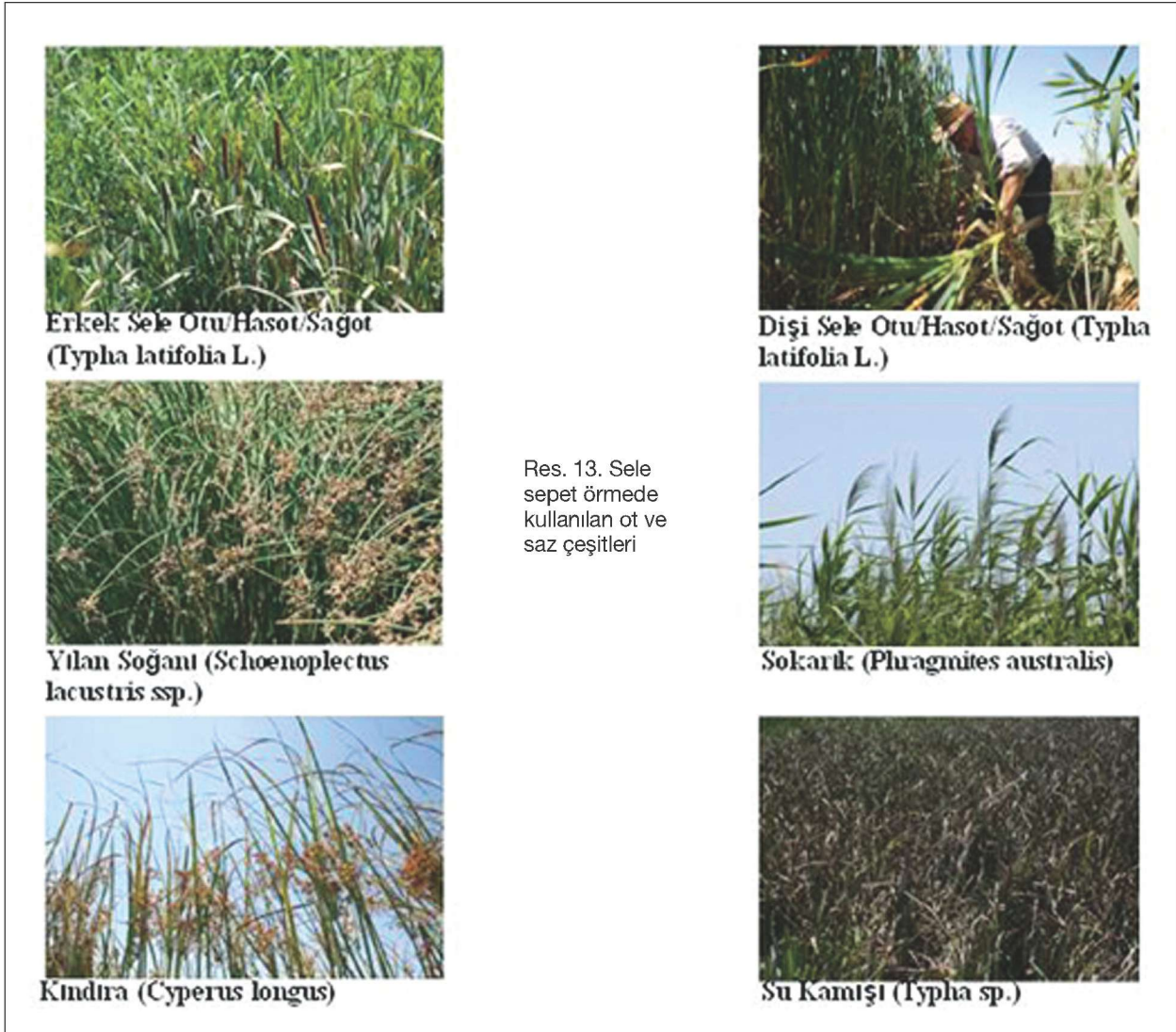
Ağız çapı: 14 cm, Yükseklik: 74 cm

Tanım: İç; pembemsi kahverengi, dışı krem renk astarlı, kireç, kum, taşçık katkılı çark işi Avanos malıdır. Basit düz dudaklı, geniş, uzun boyunlu, geniş omuzlu, yumurta biçimli gövdeli, yatay, geniş, çift kulplu ve düz dipli iri boyutlu yayık. Kulplardan biri kırılır ve gövdenin altında siyah boya bant bezeme yer almaktadır.

Res. 12. Kayı Gölü ve Balıklı Göl

Res. 14. Kesilen sazlardan detay

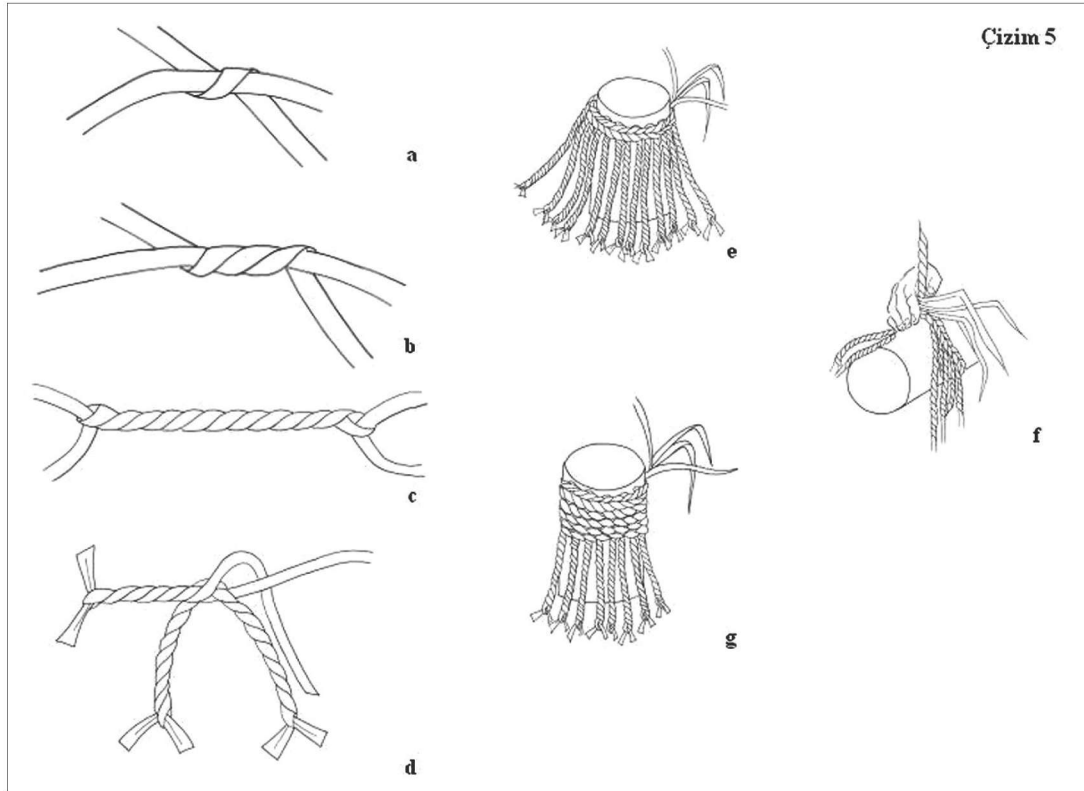
Res. 16. Selelerde kullanılan motifler

Res. 17. Sele bağı kullanımı

Res. 18. Kuddusi Demir'in kiler odası (Demirci Kasabası)

Res.19. Sele örme aşamaları